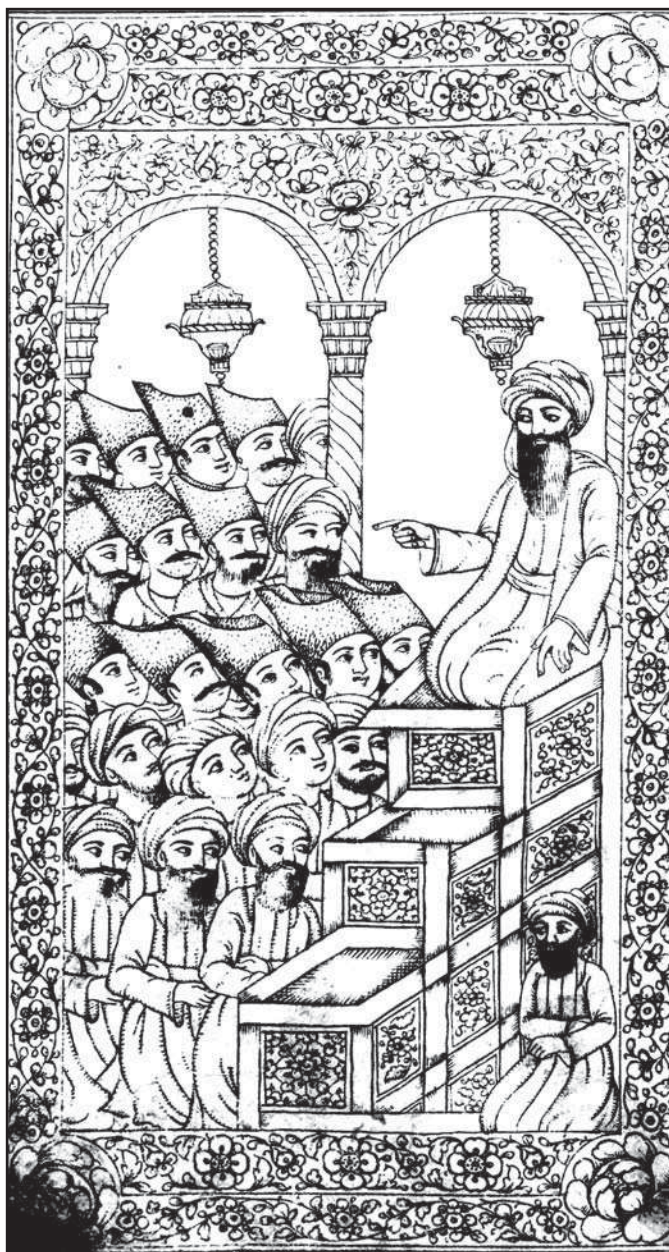

معرفی ویژگیهای طراحی و شخصیت
پردازی در نسخه چاپ سنگی مجالس
المتقین، مصور شده توسط عبدالجلیل
(تصویرگر ناشناس) و تطبیق آن با
نمونه‌های مشابه/ ۳۹-۵۷

مجالس المتقین - ۱۲۸۰ ق - تصویر ساز:
نامشخص صفحه آغازین، مأخذ:
مخزن چاپ سنگی کتابخانه ملی

معرفی ویژگیهای طراحی و شخصیت‌پردازی در نسخه چاپ‌سنگی مجالس‌المتقین، مصور شده توسط عبدالجلیل (تصویرگر ناشناس) و تطبیق آن با نمونه‌های مشابه*

فاطمه عسگری** مهناز شایسته فر*** سید ابوتراب احمدپناه****

تاریخ دریافت: ۹۹/۶/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۱۹

صفحه ۳۹ تا ۵۷

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

حماسه دینی امام حسین(ع) به روشهای مختلف از جمله زبان تصویر به نسلهای بعدی انتقال یافت. یکی از این کتابها که توجهی به آن نشده و دارای نسخه‌های متعدد مصور در قالب چاپ سنگی می‌باشد مجالس‌المتقین است. مسئله این تحقیق معرفی نسخ مصور چاپ سنگی مجالس‌المتقین موجود در کتابخانه ملی و مطالعه تطبیقی نسخه طراحی شده توسط عبدالجلیل، هنرمند ناشناخته است. اهداف این تحقیق، بازشناسی نسخ مصور چاپ سنگی مجالس‌المتقین و هنرمندان آن و نیز مطالعه ویژگیهای طراحی و شخصیت‌پردازیهای عاشورایی انجام شده در نسخه کتاب مذکور، همچنین بیان تفاوتها و شباهتهای طراحی هنرمندان این نسخ است. سؤالیهای این تحقیق عبارتند از: ۱. ویژگیهای نسخ مصور چاپ سنگی مجالس‌المتقین چیست و هنرمندان آن کدامند؟ ۲- شاخصه‌های طراحی و شخصیت‌پردازیهای انجام شده توسط عبدالجلیل در نسخه کتاب مذکور چیست؟ ۳- تفاوتها و شباهتها در عملکرد طراحان نسخ مجالس‌المتقین کدامند؟ روش تحقیق در این پژوهش، روش توصیفی-تحلیلی و شیوه جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و جامعه آماری ۵ نمونه از کتاب مجالس‌المتقین می‌باشد. نتایج حاصله عبارت است از اینکه نسخه مجالس‌المتقین عبدالجلیل دارای ویژگی‌های بصری از جمله هاشورزنیهای پراکنده و متراکم، اندامهایی کوتاه قامت، چهره‌هایی گرد است همچنین در سپاه اشقیاء فشردگی نامنظم و حرکات اغراق شده در چهره دیده می‌شود. عدم رعایت نسبتها و پس‌زمینه تصویر نکته بارزی است. در این نسخه بیانگری و پویایی و دوری از تزئینات به خوبی دیده می‌شود در حالیکه در سایر نسخ به خصوص اثر محمد اسماعیل تبریزی، سایه روشنها به صورت نقطه‌گذاری و حجم‌پردازی کمتری بارز است. کلیت طراحیهای خوبی تزئینات و پرداخت بیشتری در قالب نظم و تقارن دارد به طور کلی، کادربندیهای مربع شکل، پوشش ائمه، زیبایی آرمانی و عدم واکنش احساسی در چهره شخصیت‌های مثبت، نحوه طراحی پوشش چهره امام حسین(ع)، جهت قرارگیری پیکره‌ها و ترکیب‌بندی قطری در اغلب تصاویر نسخ مشترک است.

کلیدواژه‌ها

شخصیت‌پردازی، چاپ سنگی مصور، عاشورا، مجالس‌المتقین، عبدالجلیل

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان: «تبیین ویژگی‌های بصری حماسه دینی امام حسین(ع) در نسخ چاپ سنگی نفیس قاجاری» از دانشگاه تربیت مدرس است.

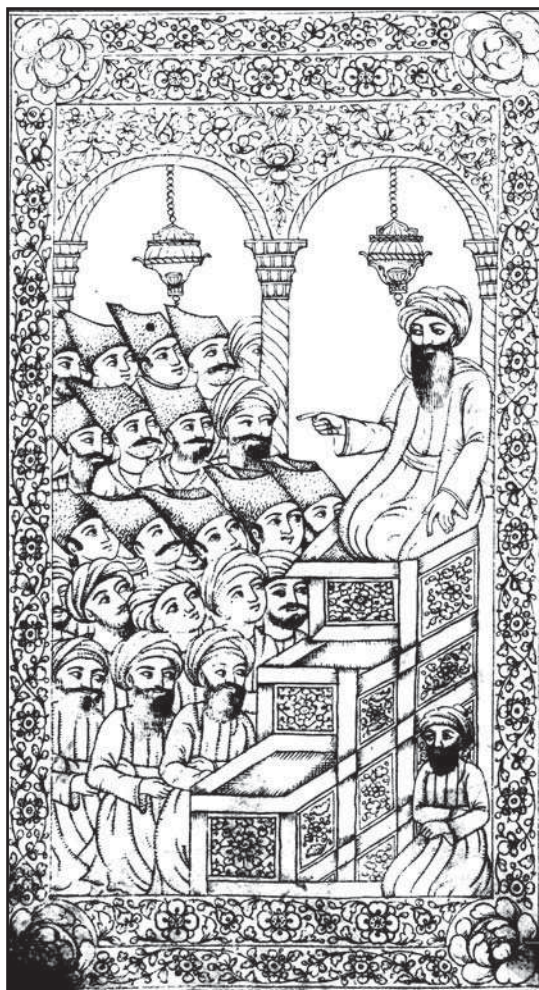
** دانشجوی دکتری هنر اسلامی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران Email: f_asgari@modares.ac.ir
*** عضو هیئت علمی (دانشیار) رشته هنر اسلامی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران (نویسنده مسئول)
Email: shayesteh@modares.ac.ir

**** عضو هیئت علمی (استادیار) رشته گرافیک دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران
Email: ahmadp_a@modares.ac.ir

مقدمه

یکی از مهمترین عواملی که مضامین شیعه را به صورت مکتوب، به دست مردم می‌رساند گسترش نسخه‌ها از طریق چاپ سنگی بود. کتابهای مصور چاپ سنگی که بخش زیادی را شامل می‌شد، مربوط به کتابهای مذهبی از جمله واقعه عاشورا بود. به صورت مقلد نویسی، روضه نویسی، مرثیه سرایی یا ادعیه که اغلب با زبان شعر و تصویر تلفیق می‌شد، در اختیار مردم قرار می‌گرفت. یکی از این کتابها مجالس‌المتقین است که نوع مصور آن، در کتابخانه‌های ایران از جمله ملی، مجلس شورای اسلامی، آیت الله بروجردی و... و نیز در کتابخانه‌های خارج از کشور همچون میراث فرهنگی پروس در برلین نگهداری می‌شود. مجالس‌المتقین جزء کتابهای رایج در دوران قاجار بود و نسبت به سایر کتابهای رایج، هم اکنون به تعداد زیادی در ایران موجود است. از شاخصه‌های این نسخ، بارز شدن شخصیت‌های انسانی و همچنین مصور شدن داستان کر بلا در میان داستانهای متعدد ائمه (ع)، پیامبران و احادیث ذکر شده در این کتاب است. واقعه عاشورا به خصوص صحنه‌های نبرد که نماد ایستادگی، برپایی اسلام و حق است با جزئیات و پرداخت بیشتری نسبت به سایر تصاویر در تمام نسخ این کتاب دیده می‌شود.

با توجه به بررسی‌های انجام شده بر روی ۵ نسخه از کتاب مجالس‌المتقین، که به روش توصیفی تحلیلی و از نوع کیفی انجام شده است، مسئله این تحقیق عبارت است از: معرفی نسخ مصور چاپ سنگی مجالس‌المتقین موجود در کتابخانه ملی و مطالعه تطبیقی نسخه مصور طراحی شده توسط عبدالجلیل، با سایر نسخ این کتاب است که به لحاظ ویژگیهای شخصیت‌پردازی تصویری و با نگاه به مفاهیم شیعی مورد مطالعه قرار گرفته است. اهداف این تحقیق، بازشناسی نسخ مصور چاپ سنگی مجالس‌المتقین و هنرمندان آن و نیز مطالعه ویژگیهای طراحی و شخصیت‌پردازیهای عاشورایی انجام شده توسط عبدالجلیل در نسخه کتاب مذکور، همچنین بیان تفاوتها و شباهتهای طراحی هنرمندان این نسخ است. سؤالیهای این تحقیق عبارت است از: ۱- ویژگیهای نسخ مصور چاپ سنگی مجالس‌المتقین چیست و هنرمندان آن کدامند؟ ۲- شاخصه‌های طراحی و شخصیت‌پردازیهای انجام شده توسط عبدالجلیل در نسخه مذکور چیست؟ ۳- تفاوتها و شباهتهای عملکرد طراحان نسخ مجالس‌المتقین کدامند؟ اهمیت و ضرورت این تحقیق، معرفی تصویرساز ناشناس چاپ سنگی با موضوع عاشورا و احیاء و بازشناسی تصاویر نسخ مجالس‌المتقین است که تا کنون روی این نسخه به خصوص تصاویر آن به اخص تحقیقی صورت نگرفته است. بدین سبب این پژوهش می‌کوشد با نگاه به طراحی و شخصیت‌پردازیهای این کتاب که بیشتر شامل امام حسین (ع) و یارانش است، ویژگیهای تصویرسازی

تصویر ۱. مجالس‌المتقین - ۱۲۸۰ ق - تصویرساز: نامشخص صفحه آغازین، مأخذ: مخزن چاپ سنگی کتابخانه ملی

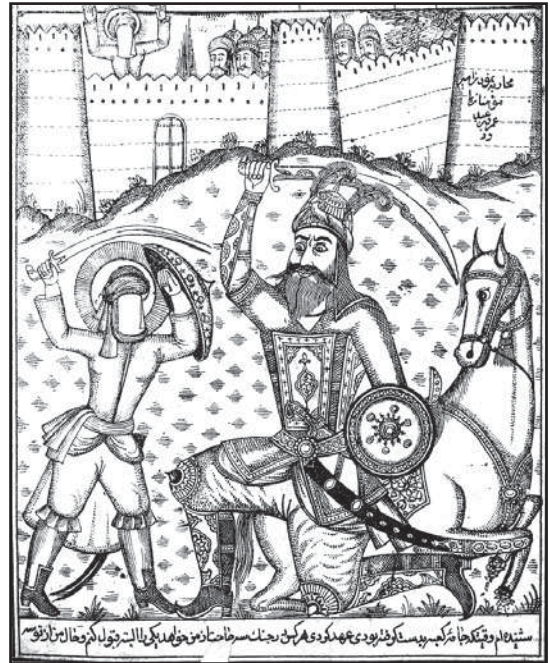
عبدالجلیل و نمونه‌های مشابه این کتاب را معرفی و مورد مطالعه قرار دهد.

روش تحقیق

این تحقیق به روش توصیفی تحلیلی و از نوع کیفی انجام شده است. شیوه گردآوری اطلاعات این تحقیق به روش کتابخانه‌ای، اسنادی و تصویربرداری از طریق اسکنر و دوربین عکاسی با مراجعه به نسخ اصلی فارسی موجود در مخزن چاپ سنگی کتابخانه ملی صورت گرفته است. از میان ۱۴ نسخه مصور مجالس‌المتقین، ۵ نمونه به عنوان جامعه آماری انتخاب شد که مبنای گزینش، کیفیت بهتر طراحی نسخ منتخب نسبت به سایرین، تفاوت در کلیشه‌های چاپی و سال نشر کتاب است.

تصویر ۳. مجالس المتقین -۱۲۷۴ق- تصویرساز: محمد اسماعیل تبریزی- صحنه محاربه حضرت علی(ع) با عمر بن عبدو- مأخذ: همان

تصویر ۲. مجالس المتقین -۱۲۶۷ق- تصویرساز: علیقلی خوبی- صحنه محاربه حضرت علی(ع) با عمر بن عبدو- مأخذ: همان

دیگری با عنوان مطالعه تطبیقی تصاویر نسخ چاپ سنگی و کاشیهای مصور دوره قاجار) از فاطمه جباری و محسن مراثی در فصلنامه هنرهای تجسمی پیاپی ۵۲ به سال ۱۳۹۲ به چاپ رسیده است.

در پایان نامه‌ای با عنوان (تحلیلی بر آثار نقاشی قهوه‌خانه‌ای و چاپ سنگی با موضوع عاشورا) از صدیقه احمدی به راهنمایی حبیب الله صادقی، مقطع کارشناسی ارشد سال ۱۳۹۶ در دانشگاه شاهد پژوهش شده است که به تحلیل نقاشی قهوه‌خانه‌ای می‌پردازد. در پایان‌نامه دیگری با عنوان (تحلیل نگاره‌های سوگواری در آثار چاپ سنگی) که در مقطع ارشد به سال ۱۳۹۶ در دانشگاه علم و هنر یزد به وسیله حدیثه صادقی و با راهنمایی علیرضا محمدی ملاسی انجام شده است، نگاره‌های سوگواری و ریشه‌یابی نقوش و تأثیر سنتهای فرهنگ و هنر ایران مورد مطالعه قرار گرفته است همچنین (شخصیتهای روایی سه نسخه از مختارنامه چاپ سنگی دوره قاجار) از فهیمه بیگی در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه علم و فرهنگ یزد با راهنمایی فؤاد نجم الدین در سال ۱۳۹۵ به ثبت رسیده است. در پایان نامه دیگری با عنوان (هویت زیبایی شناختی نسخه‌های مصور چاپ سنگی دوره قاجار) از ماه منیر شیرازی با راهنمایی اشرف‌السادات موسوی‌لر به سال ۱۳۹۶ در مقطع دکتری دانشگاه الزهرا دیده می‌شود که به لایه‌های هویت فرهنگی در تصاویر نسخ چاپ سنگی

پیشینه تحقیق

طی تحقیق انجام شده مقاله‌هایی با عنوان (بررسی کتابهای چاپ سنگی مصور قاجار) از عبدالمجید حسینی راد و زهرا خوان سالار در فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۲۳، پیاپی ۴۶۶ در سال ۱۳۸۴ به ثبت رسیده است که به خصوصیات و جلوه‌های تصویری این نسخ اغلب به لحاظ ریشه‌یابی تصاویر و ارتباط این نگاره‌ها با کتاب‌آرایی می‌پردازد. مورد دیگری با نام (تجلی عاشورا در تصویرسازی چاپ سنگی تحفة‌الذاکرین) نوشته فاطمه عسگری در سال، شماره ۳۹ سال ۱۳۹۵ در مجله نگره به چاپ رسیده است. (روایت تصویری عاشورا در نسخ چاپ سنگی) در دومین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهش دینی در سال ۱۳۹۶ به وسیله حمیدرضا روحانی و محبوبه صدیقیان به ثبت رسیده است. (بررسی مضامین و فضای تصویری چاپ سنگی مصور و نقاشی قهوه‌خانه‌ای در دوره قاجار) نویسنده مهین سهرابی و غفت آقاباباییان در مجله دو فصلنامه پژوهش هنر به سال ۱۳۹۴ و پیاپی ۹. مقاله (بررسی فرشته‌نگاری در نسخ چاپ سنگی کتاب تحفة‌المجالس) از مریم یغماییان در مجله جلوه هنر به شماره ۳، پیاپی ۷، سال ۱۳۹۲. (تصویرسازی کتب چاپ سنگی، بازتاب تحولات صنعتی و فرهنگی ایران در دوره قاجار) نوشته نفیسه اثنی عشری در مجله مبانی هنرهای تجسمی به شماره ۱ پیاپی ۷، سال ۱۳۹۸ و همچنین مقاله

معرفی ویژگیهای طراحی و شخصیت پردازی در نسخه چاپ سنگی مجالس المتقین، مصور شده توسط عبدالجلیل (تصویرگر ناشناس) و تطبیق آن با نمونه‌های مشابه/ ۳۹-۵۷

تصویر ۶. مجالس المتقین - ۱۲۶۷ق - تصویرساز: علیقلی خوبی - صحنه وداع حضرت علی اکبر، مأخذ: همان

تصویر ۸. مجالس المتقین - ۱۲۸۴ق - تصویرساز: عبدالجلیل - صحنه وداع حضرت علی اکبر - مأخذ: همان

تصویر ۹. مجالس المتقین - ۱۲۸۴ق - تصویرساز: عبدالجلیل - صحنه حاربه حضرت علی (ع) با عمر بن عبدو - مأخذ: همان

تصویر ۹. مجالس المتقین - ۱۲۶۶ق - تصویرساز: نامشخص - صحنه وداع حضرت علی اکبر - مأخذ: همان

تصویر ۸. مجالس المتقین - ۱۲۸۰ق - تصویرساز: نامشخص - صحنه وداع حضرت علی اکبر - مأخذ: همان

تصویر ۷. مجالس المتقین - ۱۲۷۴ق - تصویرساز: محمد اسماعیل تبریزی - صحنه وداع حضرت علی اکبر - مأخذ: همان

اسوه پردازی شخصیت‌های عاشورایی

اسوه در حماسه عاشورا در قالب شخصیت پردازی طی یک رویداد جلوه می‌کند. این نوع، در قید زمان و دوران خاصی نیست بلکه همواره زنده، جاوید، فرهنگ ساز و مؤثر است. شخصیت‌های دینی وجود الهی را مطرح می‌کنند که تاریخ آن را با خود همراه کرده و هر چه بیشتر ابعاد آن مشخص می‌شود. شخصیت‌های عینی در این حماسه دارای ویژگی‌های منحصر به فردی به لحاظ کرامت و روحیه دینی هستند که در ظاهر آنها نیز مشهود است. اسوه پردازی در عاشورا، فرهنگ شیعی را در لوای توجه به اولیاء خدا و مرجعیت دینی نشان می‌دهد. در واقع شخصیت‌های امام حسین (ع)، حضرت علی اکبر (ع) حضرت عباس (ع)، حضرت زینب (س) و امام سجاد (ع) در واقعه عاشورا همچون صورتی هستند که بر مفاهیم عاشورایی از جمله صبر، وفاداری، ایثار و... دلالت می‌کنند. این شخصیت‌ها که هر یک، اسوه

قاجاری می‌پردازد. کتاب (چهل طوفان) از علی بودری به سال ۱۳۹۱ به نشر موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، تصاویر کتابهای چاپ سنگی طوفان البكاء را جمع‌آوری و معرفی کرده است. در کتاب دیگری با عنوان (تصویرسازی داستانی در کتابهای چاپ سنگی فارسی) نوشته اولریش مارزلف، سال ۱۳۹۸ به نشر نظر چاپ شده است که فقط چند خطی درباره کتاب چاپ سنگی مصور مجالس المتقین ذکر کرده است اما آنچه باعث تفاوت این مقاله با سایرین می‌شود آن است که در عنوان و موضوع هیچ مقاله، رساله و یا کتابی از چاپ سنگی مصور مجالس المتقین یاد نشده و تحقیق منحصر روی آن صورت نگرفته است. در هیچ یک از تحقیقات موجود، نام و شیوه طراحی عبدالجلیل، ذکر نشده است. در این راستا مقاله پیش رو می‌کوشد تا این نسخ را بازنشاسی و هنرمند ناشناس آن را معرفی کند.

تصویر ۱۲. مجالس المتقین -۱۲۷۴ق-
تصویرساز: محمداسماعیل تبریزی- محاربه
امام حسین(ع) با سپاه کفار- مأخذ: همان

تصویر ۱۱. مجالس المتقین -۱۲۶۷ق-
تصویرساز: علیقلی خوبی- محاربه امام
حسین(ع) با سپاه کفار- مأخذ: همان

تصویر ۱۰. مجالس المتقین -۱۲۸۴ق-
تصویرساز: عبدالجلیل- محاربه امام
حسین(ع) با سپاه کفار- مأخذ: همان

۱- درباره شخصیت امام حسین(ع) باید گفت که «حسین بن علی یک روح بزرگ و مقدس است. اساساً روح که بزرگ شد، تن به زحمت می‌افتد و آرزو می‌کند که در راه هدفهای الهی و هدفهای بزرگ خودش کشته شود. سوره فجر سوره امام حسین(ع) است. از امام صادق(ع) پرسیدند: چگونه این سوره، سوره جد شما حسین بن علی است؟ فرمود: آیه آخرش را بنگرید؟ یعنی مصداق این آیه امام حسین(ع) بود. خدا به زبان تکوین، مصداق ظاهر این آیه را خطاب قرار داد. ای حسین، ای دارای آرامش و طمأنینه الهی، چون به مقام طمأنینه الهی رسیده‌ای دیگر هیچ ناراحتی، سختی و مصیبتی تو را تکان نمی‌دهد، تو به آن مقام رسیده‌ای که خدا به تو می‌گوید: ما تو را پسندیده‌ایم و تو ما را. تو اکنون در گروه بندگان خاص من وارد شو» (پورامینی، ۱۳۹۶: ۱۳ و ۱۴).

تصویر ۱۵. مجالس المتقین -۱۲۸۴ق-
تصویرساز: عبدالجلیل- محاربه جناب
عباس- مأخذ: همان

تصویر ۱۴. مجالس المتقین -۱۲۸۰ق-
تصویرساز: نامشخص- محاربه امام
حسین(ع) با سپاه کفار- مأخذ: همان

تصویر ۱۳. مجالس المتقین -۱۲۶۶ق-
تصویرساز: نامشخص- محاربه امام
حسین(ع) با سپاه کفار- مأخذ: همان

۲. « درسها و پیامهای نهضت حسینی شامل احیای سنت اصلاح دین، افشای باطل، احیای امر به معروف و نهی از منکر، تفکیک مؤمنان واقعی و دنیاطلب، عزت‌آفرینی، مبارزه با طاغوت، احیای مکتب شهادت، مقاومت تا آخرین نفس، پیوند حماسه و عرفان، حمایت از ولی امر، آزادگی، فداکاری، صبر و نقش زنان به عنوان عاملی مؤثر می‌باشد» (خرمی آرانی، ۱۳۹۴: ۱۰۰ و ۱۰۱).

۳. «شیخ صدوق در کتاب الامالی، در مورد پیروی، شناخت و دوستداری با امام حسین(ع) ذکر می‌کند که به نقل از حذیفه بن یمان پیامبر(ص) را دیدم که دست حسین بن علی(ع) را گرفته است و می‌فرماید: ای مردم! این حسین بن علی است. او را بشناسید. سوگند به آن که جانم در دست (قدرت) اوست، او در بهشت است و دوستدارانش در بهشتند و دوستداران دوستدارانش نیز در بهشتند» (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹: ۳۲۹)

در روایت دیگری در کتاب اللهوف، در باب آرامش و دلآوری ایشان آمده است «راوی می‌گوید: به خدا قسم هرگز ندیده‌ام شخص مغلوبی را که فرزندان و اعضای خانواده و یارانش همگی کشته شده باشند و مانند حسین چنین آرام و خونسرد باشد. لشکر دشمن حلقه را بر او تنگ می‌کرد اما او با شمشیر خود بر آنان حمله می‌آورد و چنان از برابر او می‌گریختند که گله‌ای بز از برابر گرگی که بر آن حمله کرده باشد. او بر سپاه سی هزار نفری آنان یورش می‌آورد و آنها را مانند مور و ملخ پراکنده می‌ساخت»^۳ (همان: ۳۳۱)

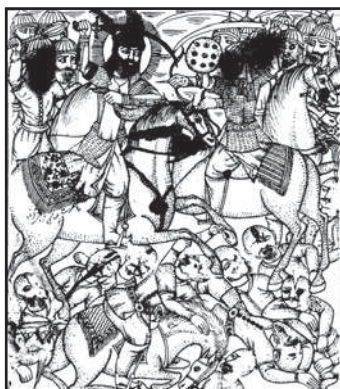
شخصیت‌پردازی تصویری

شخصیت از ویژگیهای یک فرد در ظاهر، رفتار، حالات روحی، اعتقادات و حتی فرهنگ وی خبر می‌دهد و هنگامی که زبان تصویر پیدا می‌کند فرهنگ تصویری را نیز در خود جای می‌دهد. این فرهنگ از تاریخ و حتی آیینها نیز پیروی می‌کند. «شخصیت عبارت است از عامل یا عوامل انسانی

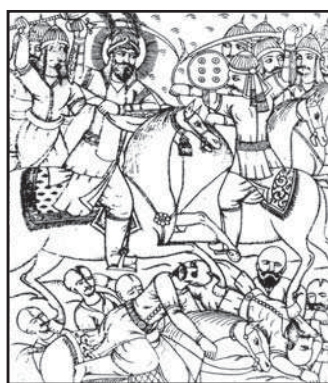
معنایی هستند، تاریخ‌ساز شدند و فرهنگ و ایدئولوژی اسلامی را در قالب واقعه عاشورا نشان دادند. حماسه دینی امام حسین(ع) در قالب شعر و یا تصویرسازی چاپ سنگی و نیز صورتهای دیگر با زبانی ساده و صریح مطرح می‌شود تا پیام کربلا، ویژگیهای سالار شهیدان و نگاه فرهنگ شیعی هر چه بیشتر عیان شود. از ویژگیهای امام حسین(ع)^۱ که بیش از هر چیز دیگر بارز بود، اطمینان، آرامش و استقامت امام حسین(ع) است. ایشان در روز عاشورا از آینده‌ای روشن در مورد نهضت کربلا آگاه و مطمئن بودند.

از دیگر خصوصیات شخصیت ایشان، حماسه، شور، عظمت، صلابت، ایستادگی و حق‌پرستی است.^۲ در روایتی از امام حسین(ع) در جلد دوم الارشاد در باب رشادت ایشان آمده است «به خدا سوگند، نه دست ذلت و خواری به شما می‌دهم و نه چونان بردگان می‌گریزم» (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹: ۳۳۰).

معرفی ویژگیهای طراحی و شخصیت پردازی در نسخه چاپ سنگی مجالس المتقین، مصور شده توسط عبدالجلیل (تصویرگر ناشناس) و تطبیق آن با نمونه‌های مشابه/۳۹-۵۷

تصویر ۱۸. مجالس المتقین - ۱۲۶۶ ق-
تصویرساز: نامشخص- محاربه جناب عباس- مأخذ: همان

تصویر ۱۷. مجالس المتقین - ۱۲۷۴ ق-
تصویرساز: محمد اسماعیل تبریزی- محاربه جناب عباس- مأخذ: همان

تصویر ۱۶. مجالس المتقین - ۱۲۸۴ ق-
تصویرساز: عبدالجلیل- محاربه جناب عباس- مأخذ: همان

تصویر ۱۹. مجالس المتقین - ۱۲۸۰ ق- تصویرساز نامشخص- محاربه جناب عباس- مأخذ: همان

سال ۱۲۶۸ ق، چاپخانه چاپ سنگی دارالفنون تأسیس شد که توسط «علیقلی میرزا اعتضاد السلطنه» و دستیار وی «رضا قلیخان» اداره می‌شد (Vosoughi, 2016, 1267). کتابهای مصور چاپ سنگی شامل دسته بندیهای متنوعی «باسه موضوع ادبیات کلاسیک فارسی، ادبیات مذهبی و نیز حماسه‌های عاشقانه و داستانهای عامیانه است» (مارزلف، ۱۳۹۸: ۴۳ و ۴۴). نوع مذهبی به صورت مقلت نویسی، روضه نویسی، مرثیه سرایی^۲ و یا ادعیه، نوشته و تصویر می‌شد و اغلب با زبان شعر تلیف می‌گشت. «فرایند مناسب مذهبی

یا غیرانسانی در داستان که امکان ایجاد کنش را می‌یابد. بنابراین، این عنصر منشأ بروز حوادث در داستان می‌شود و آن را به پیش می‌برد. شخصیت بر تفاوت انسانها تأکید می‌کند. در واقع شخصیت عبارت است از همه ویژگیهای ظاهری و باطنی» (شرف‌الدین و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۸). شخصیت پردازی^۱ تصویری، صفات درونی و بیرونی را در قالب رنگ و فرم نشان می‌دهد و هنرمند با استفاده از زبان نگاره‌ها کیفیات روحی و معنوی شخصیت مورد نظر خود را بیان می‌کند. شخصیت پردازی تصویری نه تنها شامل تصویر آفرینی در شاکله و پیکره شخصیت بلکه در نمادها و نشانه‌های تصویری، پرداخت عناصر محیطی و نیز ارتباط با سایر پیکره‌ها صورت می‌گیرد همچنین خصایص روحی، مفاهیم اعتقادی و نیز ویژگیهای پرداخت داستانی به بیننده منتقل می‌شود. شناسایی ارکان مختلف شخصیتی در لباس و تزئینات، حالت چهره، حرکت بدن، ارتباط صحنه‌ها با شخصیتها، ارتباط شخصیتها با یکدیگر، جایگاه پیکره در صحنه، رنگ لباس، رنگ محیط اطراف و حتی کنشهای سایر عناصر در صحنه نسبت به شخصیت مورد نظر، می‌تواند نشان دهنده ویژگیهای شخصیتی داستان در تصویرسازی باشد و هنرمند قادر است با تکنیکهای مختلف در تصویر آفرینی، این شاخصه را بارزتر و یا کم‌رنگ‌تر نشان دهد.

چاپ سنگی مصور با موضوع عاشورا

بعد از اختراع چاپ به شیوه جدید در اروپا، این صنعت بر روی ایران نیز تأثیر گذاشت. چاپ سنگی ابتدا در تبریز در سال ۱۲۵۰ ق دایر گشت و به انتشار قرآن پرداخت. «پس از مدتی چاپخانه چاپ سنگی، در تهران کتابهایی مانند دیوان عبد الوهاب نشاط را چاپ کرد. در اواخر

۱. شخصیت پردازی «ارائه و توصیف تصاویر واضح و روشنی از یک شخص، اعمال و طرز تفکر و زندگی او در یک نوشتار. طبیعت، محیط، عادات، احساسات، امیال و غرایز یک انسان است» (نیک روز و احمدیانی، ۱۳۹۳: ۱۶۹)
۲. محتشم معروف‌ترین شاعر مرثیه گوی ایران است. همچنین سیف‌الدین فرغانی (متوفی ۷۰۵ ق)، یغما میرزا ابوالحسن جندقی (متوفی ۱۲۷۶ ق)، میرزا محمد علی خان شمس‌الشهر (متوفی ۱۲۸۵ ق) و آقا میرزا محمد تقی متخلص به نیر (متوفی ۱۳۱۲ ق) را می‌توان نام برد (عسگری، ۱۳۹۷: ۱۷)

۱. محقق کرکی، ملامحسن فیض کاشانی و محمد بن ابی جمهور گام هابی برای ترویج مذهب شیعه و ساده کردن احکام آن برداشتند اما بدون تردید ملامحمدباقر مجلسی نقشی غیرقابل انکار در همه فهم کردن شعائر شیعه برعهده داشت. (آبادیان، ۱۳۸۹: ۱۶۶)

۲. «در چاپ سنگی، عدم استفاده از رنگ، منجر به آثاری عمدتاً تک رنگ با جوهر مشکی روی کاغذهای رنگی شد» (Dashtestani and partners, 2018, 19) «که موجب تقویت ارزشهای خطی و قوت طراحی در آثار است. هنرمند در پی آن است تا خطوطی که رسم می‌کند بیشترین انتقال معانی را داشته باشد» (شیرازی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳). «هنرمند به فراخور هر موضوع، فضای بصری خاصی را طراحی می‌کرد آنچنان که به شیوایی بازتاب شخصیت و ماهیت درونی آن بوده است. نکته دیگر اهمیت دادن به نگاره انسان که یکی دیگر از ویژگیهای این تصاویر است» (اثنی عشری، ۱۳۹۸: ۶۱)

۳. کتابهایی با موضوع عاشورا از جمله حبیب‌الوصاف، اسرار الشهادت، فرهنگ خداپرستی، طوفان البکاء، طریق البکاء، گنجینه اسرار، طاق‌دیس، انوار الشهادت، ماتمکه، مجالس المتقین، فارغ گیلانی، دیوان سرباز، محرق الفواد، تحفة‌الذاکرین، وسیلة النجاة، جودی، مختارنامه، روضه‌المجاهدین، تحفة‌المجالس، مهیج الاحسان، کنز المصاب و تحفة‌النجاة را می‌توان نام برد.

۱. «اصرار مستمعان، شهید ثالث را واداشت تا این سخنرانی‌ها را به کتاب تبدیل و آن را منتشر کند آیت الله شیخ محمدتقی برغانی معروف به شهید ثالث فقیه مبارز و امام جمعه قزوین در روزگار قاجار بود که در حدود سال ۱۱۸۲ ق در روستای برغان از توابع شهرستان ساوجبلاغ واقع در استان البرز زاده شد. مبارزه او با فرقه‌های شیخیه و بابیه موجب شد که به هنگام عبادت در مسجد مورد حمله تروریستی عوامل فرقه‌ای قرار گیرد و در سال ۱۲۶۲ ق به شهادت رسید. آثار علمی قابل توجهی از شهید ثالث در دست است که گواه بر قدرت علمی و شخصیت جهادی او است. شهید ثالث دارای ۱۰ پسر بقیه در صفحه بعد

تصویر ۲۰. مجالس المتقین - ۱۲۸۴ ق - تصویرساز: عبدالجلیل - محاربه جناب علی اکبر - مأخذ: همان

تصویر ۲۲. مجالس المتقین - ۱۲۷۴ ق - تصویرساز: محمد اسماعیل تبریزی - محاربه جناب علی اکبر - مأخذ: همان

تصویر ۲۱. مجالس المتقین - ۱۲۶۷ ق - تصویرساز: علیقلی خوبی - محاربه جناب علی اکبر - مأخذ: همان

شد. این کتابها به وسیله چاپ سنگی^۲ در اختیار عموم قرار می‌گرفت و افراد زیادی امکان استفاده از کتب دینی را پیدا کردند.

بزرگ نشان دادن قهرمان داستان، پرداخت لباسها و ادوات قاجاری، جایگذاری شخصیت‌های مهم در نقطه اوج داستان و خیال‌پردازی ملو از باورهای اعتقادی در بسیاری از تصاویر نسخه‌ها دیده می‌شود. در بین این کتابها^۳ برخی نسبت به دیگر کتابها رواج بیشتری داشت از جمله طوفان البکاء، مجالس المتقین و اسرار الشهادت.

شیعه به صورت فرایندی دراز آهنگ در دوره صفویه و سپس قاجار تکوین یافت و به اوج خود رسید. از طرفی نفوذ مناسک و اعمال دینی با تمهیدی اندیشیده می‌شد تا شعائر و مناسک به زبانی ساده برای توده‌های مردم قابل فهم باشد. این کار هم از طریق خلاصه کردن احکام فقهی در سطح فهم توده‌ها و فارسی‌نویسی در حوزه‌های دینی ترویج می‌شد.^۱ (آبادیان، ۱۳۸۹: ۱۴۵ و ۱۴۶). به طور کلی در دوره قاجار بحث از پیامبر(ص) و امامان معصوم(ع) و پیروی مردم از آنان به طور گسترده مطرح

معرفی ویژگیهای طراحی و شخصیت پردازای در نسخه چاپ سنگی مجالس المتقین، مصور شده توسط عبدالجلیل (تصویرگر ناشناس) و تطبیق آن با نمونه‌های مشابه/ ۳۹-۵۷

تصویر ۲۴. مجالس المتقین - ۱۲۶۶ ق - تصویر ساز نامشخص - محاربه جناب علی اکبر - مأخذ: همان

تصویر ۲۳. مجالس المتقین - ۱۲۸۰ ق - تصویر ساز: نامشخص - محاربه جناب علی اکبر - مأخذ: همان

بقیه از صفحه قبل

و چهار دختر بود که نوادگان وی با نام خانوادگی شهیدی در قزوین، ساوجبلاغ و عراق معروف هستند. هفت تن از پسران او مجتهد بودند و سه تن دیگر تحصیلاتی نزدیک به اجتهاد داشتند. آرامگاه او در نزدیکی بقعه امامزاده حسین (ع) شهر قزوین است. روستای برغان در ۱۰ کیلومتری شمال غربی کرج واقع است.» (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶)

مجالس المتقین

کتاب مجالس المتقین توسط آیت الله شیخ محمد تقی بزغان^۴ (وفات ۱۲۶۴ ق) مشهور به شهید ثالث به سال ۱۲۵۴ ق نوشته شده است. «این کتاب در ردیف نخستین کتاب‌های چاپ سربی مصور ایران است که در روزگار قاجار در چاپخانه سربی منوچهرخان گرجی معروف به معتمدالدوله به چاپ رسید. معتمدالدوله (درگذشت ۱۲۶۳ ق) از رجال دوره حکومت فتحعلی و محمدشاه قاجار و بنیانگذار نخستین چاپخانه‌های دولتی در ایران است. کتابهایی که از این چاپخانه بیرون آمده به کتاب‌های چاپ معتمدی معروف است» (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶) «مجالس المتقین مشتمل برینجاه مجلس در زمینه معارف الهی، مبادی اخلاقی، اصول اعتقادی، فقهی و تاریخ انبیاء و مرسلین ائمه معصومین (ع) است که برای مجالس وعظ و ارشاد در ماه مبارک رمضان به دست این مجتهد عالم تنظیم شده بود» (ارجاع آرشیو چاپ سنگی کتابخانه ملی) این کتاب یکی از معتبرترین و پرطرفدارترین کتب دوران قاجار بود و بسیار مورد استفاده واعظین قرار می‌گرفت. از این کتاب به تعداد زیادی در سالهای مختلف به شیوه چاپ سنگی تکثیر پیدا کرد و امروزه در کتابخانه‌ها و موزه‌های بسیاری نگهداری می‌شود. آنچه امروزه از کتاب مجالس المتقین قابل دسترس می‌باشد به صورت نسخ خطی، چاپ سربی و یا سنگی است. از این کتاب، ویرایش و چاپ مجدد به شیوه جدید انجام نشده و مراجعه پژوهشگران محدود به این منابع است.

نسخ مصور چاپ سنگی مجالس المتقین

مجالس المتقین، یکی از بیشترین کتب چاپی مصور را به

خود اختصاص داده است. بخشهای زیادی از تصاویر این کتاب شامل حماسه دینی امام حسین (ع) به خصوص واقعه عاشورا است. طبق پژوهش حاضر، آنچه از این نسخ تا کنون به صورت مصور موجود است از سال ۱۲۶۳ ق (چاپ شده در تهران و نگهداری در کتابخانه ملی) تا سال ۱۳۰۱ ق به فارسی و ۱۳۳۲ به عربی ثبت گشته است. در کتاب تصویرسازی داستانی در کتب چاپ سنگی فارسی نوشته اولریش مارزلف که منبع بسیاری از تصاویر چاپ سنگی برای محققین می‌باشد درباره مجالس المتقین تنها به یک نسخه در هر یک از کتابخانه‌های ملی ایران، کتابخانه موزه ملک، موزه بریتانیا در لندن، مرکزی دانشگاه تهران و ۲ نمونه در مجموعه خصوصی همچنین ۳ نمونه در کتابخانه بنیاد موزه فرهنگی پروس در برلین اشاره کرده است در حالیکه از این کتاب در ایران نسخ متعدد دیگری موجود است.

طبق تحقیق حاضر که بر اساس نسخ فارسی مجالس المتقین است، ۱۲ نسخه مصور از مجالس المتقین در کتابخانه ملی ایران موجود است.

یک نسخه به زبان عربی ثبت شده است این ۱۲ نسخه دارای تاریخهای متفاوت هستند و از هر تاریخ، چندین نسخه نگهداری می‌شود. کتابهایی که تاریخ یکسانی دارند دارای کلیشه مشابه در چاپ تصاویر هستند و برخی از تصاویر آسیب دیده و تعدادی از صفحات نیز گم شده است. مشاهده شده است که برخی از نسخ با تاریخ یکسان، دارای تعداد تصاویر متفاوت هستند. برخی از این کتابها نیز بدون تاریخ و مکان نشر ثبت شده‌اند.^۵

۱. محمدتقی برغانی در برغان کرج به دنیا آمد و سپس به قم و اصفهان رفته و در محضر علمای آن شهر از جمله شیخ جعفر کاشف الغطاء و آقاسیدعلی طباطبائی حاضر شد و به درجه اجتهاد نائل گشت. از جمله آثار وی عبارتند از عیون الاصول، منهج الرشاد، شرح شرایع الاسلام. لازم به ذکر است که در پایان کتاب حاضر نحوه و تاریخ به شهادت رساندن نویسنده کتاب ذکر شده است.» (ارجاع مشخصات کتاب در آرشیو چاپ سنگی کتابخانه ملی)

۲. در کتابخانه ملی نسخ متعددی از مجالس المتقین وجود دارد که در آرشیو تصویری الکترونیکی قابل دسترس برای محققین، بدون تصویر ثبت شده است در حالیکه با تورق حضوری از همه نسخ اصلی قابل دسترس کتاب مجالس المتقین که در بخش آرشیو چاپ سنگی نگهداری می‌شود، مشاهده شد که بسیاری از نسخ، دارای تصاویر می‌باشند اما در مشخصات ظاهری در بخش الکترونیکی بدون تصویر قید شده است.

تصویر ۲۶. مجالس المتقین - ۱۲۶۷ق - تصویرساز: علیقلی خویی - محاربه جناب قاسم - مأخذ: همان

تصویر ۲۵. مجالس المتقین - ۱۲۸۴ق - تصویرساز: عبدالجلیل - محاربه جناب قاسم - مأخذ: همان

۱. افراد دیگری از جمله: محمد حسین ابن اسماعیل خوانساری، محمدبن عبدا... اسکویی، شیخ الرضا الاهرابی تبریزی، ملا علی خوانساری، احمدبن محمد جعفر موسوی کاشانی، محمد هادی خوانساری، حسن موسوی، محمدبن محمدرضا خوانساری، عبدا... ابن حسین خوانساری و محمد قاسم خوانساری کتابت آنها را بر عهده داشتند.

۲. این چاپخانه نخستین چاپخانه سنگی ایران بود که در سال ۱۲۵۰ق دایر گشت. چاپخانه‌های تهران که مجالس المتقین در آن به چاپ رسیده از جمله: حاجی عبدالرحیم میرزا علی اصغر، ملا عباسعلی تهرانی و عباسعلی تبریزی قابل ذکر است و در تبریز چاپخانه‌های دیگری از جمله کارخانه حاجی ابراهیم رامی توان نام برد. (براساس یافته‌های موجود در کتابخانه ملی و سایر مراکزی که مجالس المتقین را ثبت کرده است)

۳. صحنه‌ها به ترتیب از جمله: داستان حضرت یوسف و انطباق آن با واقعه کربلا فوت پیامبر (ص)، شهادت حضرت علی اصغر، نبرد حضرت عباس، شهادت امام حسین (ع) به دست شمر، داستان حضرت ابراهیم (ع) و قربانی کردن حضرت اسماعیل (ع) از دها شدن عصای حضرت موسی (ع) نبرد قاسم، تصویر بهشت و جهنم و حضور حضرت فاطمه (س) و پیامبر (ص) در پل صراط، ظهر عاشورا و در آخرین تصویر محاربه حضرت علی (ع) با عمرین عبود تصویر شده است.

رسیده، چاپخانه ملاصالح تبریزی^۲ از سال ۱۲۶۶ق بوده است.

در اغلب نسخه‌های این کتاب، صفحه آغازین با صحنه وعظ آغاز می‌شود (تصویر ۱). در این صفحه پیکره‌های مستمعین به صورت فشرده و دست بر سینه با چشمانی خیره به واعظ در نمای پشت منبر ترسیم شده است. ستونها و قوسهای هلالی شکل نمای مسجد نیز در پشت سر حضار دیده می‌شود. واعظ و یا سخنران روی منبری بلند و پر نقش و نگار نشسته است به گونه‌ای که توازن صحنه کاملاً حفظ شده و کلیت صحنه با ترکیبی متقارن، خواننده را در شروع کتاب به وعظ و حکمت با تمرکز و افر دعوت می‌کند. بیشترین تصاویر این نسخ (۲۶ صحنه) مربوط به سال ۱۲۷۴ق^۳ است. موضوعات تصاویر ترتیب خاصی ندارد و سیر داستانهای دیگر با محور عاشورا پیش می‌رود اما برخی از این صحنه‌ها بین نسخ مختلف مشترک است. از نکات مهم تصاویر نسخ چاپ سنگی مجالس المتقین آن است که اغلب صحنه‌های مشترک مصور شده، اختصاصاً به جریان روز عاشورا می‌پردازد و حوادث قبل و بعد آن را ترسیم نمی‌کند به جز یک نسخه که به سال ۱۲۷۴ق جریان اسیران کربلا را ترسیم کرده است، مابقی از جریان حرابن ریاحی و بازگشت به امام حسین (ع) شروع شده و تا ظهر عاشورا به نماز ظهر و یا نبرد امام حسین (ع)، حضرت عباس و حضرت علی اکبر ختم می‌شود و فقط صحنه محاربه حضرت علی با عمرین عبود در انتها به تصاویر اضافه می‌شود. در واقع در میان ۵۰ مجلس این کتاب که به شرح احادیث، احکام، داستان ائمه می‌پردازد به داستان واقعه کربلا و اختصاصاً به جریان صبح تا ظهر عاشورا و

کتابخانه ملی - موجودی نسخ به سال قمری شامل:

نسخه‌های مصور ۱۲۶۳-۱۲۶۶-۱۲۶۷- دو نسخه ۱۲۷۰- یک نسخه ۱۲۷۲- دو نسخه ۱۲۷۴- دو نسخه ۱۲۸۰- یک نسخه ۱۲۸۴ و سه نسخه با تاریخ نامشخص است.

کتابخانه آستان قدس رضوی - مشهد: دو نسخه مصور به سال ۱۲۷۰ق و نیز دیگری با تاریخ نامشخص به ثبت رسیده است.

کتابخانه دانشگاه تهران: یک نسخه به سال ۱۲۶۵ق کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری: یک نسخه مصور به سال ۱۲۶۵ق

کتابخانه مجلس شورای اسلامی: یک نسخه مصور به سال ۱۲۷۴ق

کتابخانه آیت الله بروجردی (مسجد اعظم) - قم: ۸ نسخه در این کتابخانه به صورت مصور وجود دارد که مربوط به سالهای قمری ۱۲۶۶-۱۲۶۹-۱۲۷۰-۱۲۸۰- دو نسخه از سال ۱۲۸۲ و یک نسخه ۱۳۰۱

قطع کتب مجالس المتقین با اختلاف بسیار اندک بین هر نسخه، در قطع رحلی است و تعداد تصاویر آن بین ۲ الی ۲۶ تصویر متغیر است. رسم الخط نوشتاری این کتاب نسخ می‌باشد که در تمام نسخه‌های موجود چاپ سنگی این کتاب به همین شیوه انجام شده است. در بین کاتبان ذکر شده بر کتب مجالس المتقین، حسن خوانساری بیشترین کتابت را داشته است.^۱

محل نشر کتب مصور مجالس المتقین، اغلب در شهر تبریز ثبت شده است. بسیاری از نسخ نیز در تهران به چاپ رسیده‌اند. برخی از نسخ بدون تاریخ و محل نشر ثبت شده اند. معروفترین چاپخانه‌ای که این کتب در آن به چاپ

تصویر ۲۷. مجالس المتقین - ۱۲۷۴ق - تصویرساز: محمد اسماعیل تبریزی - محاربه جناب قاسم - مأخذ: همان

شهادت شخصیت‌های کربلا می‌پردازد و اهمیت داستان را بیشتر نمایان می‌سازد. از میان نسخی که تصاویر مشابه ندارند میتوان به ۵ نسخه در کتابخانه ملی اشاره کرد.

نکته شاخص دیگر در تصاویر این کتب، استفاده از پیکره انسانی بیش از صحنه‌های محیطی است به خصوص طراحی اسوه‌های عاشورایی بسیار بیش از سایرین و شخصیت‌های منفی واقعه عاشورا دیده می‌شود. حضور شمر فقط در نسخه سال ۱۲۷۴ق مشهود است که پرداخت بسیار محدودی دارد و در کادری کوچک طراحی شده است. هنرمند سپاه اشقیاء را به صورت کلی با پیکره‌های فشرده طراحی کرده و اختصاصاً به جز این زیاد به شخص دیگری نپرداخته است.

شاخصه دیگر، حضور کمرنگ زنان در تصویرسازیهای این کتب است، در اغلب تصاویر به خصوص نسخه تصویر شده به دست عبدالجلیل، پیکره زنان دیده نمی‌شوند در حالیکه در سایر کتابهایی که به بحث عاشورا می‌پردازد از جمله کلیات جودی، زنان حاضر در کربلا در اکثر صحنه‌ها حتی به عنوان حامی، نقش بارزی دارند.

معرفی تصویرگران مجالس المتقین

علیقلی خوبی^۱: (دوره فعالیت ۷۲-۱۲۶۳ق) جزء نخستین هنرمندانی است که در حوزه چاپ سنگی شناسایی شد. تصویرسازیهای بسیاری از این هنرمند باقی مانده و بسیاری از کتب مهم و پرکاربرد مذهبی در دوران قاجار توسط وی تصویر شده است. در منابع چاپ سنگی، کتاب مجالس المتقین سال ۱۲۶۵ق را متعلق به این هنرمند می‌دانند در حالیکه با توجه به یافته‌های این تحقیق، نسخه سال ۱۲۶۷ق (تصویر ۲) و یک نسخه بدون تاریخ و نام هنرمند که مشابه کلیشه سال ۱۲۶۷ است با ۱۱ تصویر در کتابخانه ملی ایران نگهداری می‌شود. بدین سبب به نظر می‌رسد کتاب درج شده با شماره بازیابی ۲۲۷۳۴-۶ بدون تاریخ، متعلق به علیقلی خوبی باشد.

میرزا محمد اسماعیل تبریزی: درباره این تصویرگر نیز، مشخصات و اطلاعاتی یافت نشد و نه تنها در جستجوها بلکه در کتاب چاپ سنگی داستانی، نوشته مارزلف، تنها اثر ایشان را مجالس المتقین قید کرده است. یک نسخه به سال ۱۲۷۴ق که در کتابخانه ملی نگهداری می‌شود، دارای تصویرگر نامشخص ثبت شده است در حالیکه از این کتاب با همان نسخه و کلیشه چاپی در کتابخانه مجلس موجود است و بر آن، نام نقاش، اسماعیل تبریزی ثبت شده است با این اوصاف، نسخه کتابخانه ملی به سال ۱۲۷۴ق و ثبت ۱۹۰۳۳-۶ (تصویر ۳) با کتاب موجود در کتابخانه مجلس شورای اسلامی تصویرگران یکسانی دارند. در کتاب مارزلف، یک نسخه که مربوط به سال ۱۲۷۴ق است در کتابخانه بنیاد میراث فرهنگی پروس در لندن و مجموعه خصوصی را با نام تصویرگر محمد اسماعیل

تبریزی قید می‌کند در حالیکه طبق یافته‌های این تحقیق، چهار نسخه دیگر از مجالس المتقین، با قلم این تصویرگر، در ایران موجود است. یک نسخه در کتابخانه آستان قدس رضوی، یک نسخه در کتابخانه مجلس و دو نسخه مشابه در کتابخانه ملی نگهداری می‌شود.

عبدالجلیل: محقق چاپ سنگی، اولریش مارزلف در کتاب تصویرسازی داستانی، فقط به دو تصویرگر کتاب مجالس المتقین با نامهای علی خوبی و میرزا محمد اسماعیل تبریزی اشاره کرده است در حالیکه طبق تحقیقات حاضر، طراح جدیدی با نام عبدالجلیل نیز شناسایی شد که تصویرگر مجالس المتقین، یکی از رایج ترین کتابهای قاجار بوده است.

با توجه به تحقیقات صورت گرفته در مورد این هنرمند ناشناس که شیوه‌ای ماهرانه در تصویرگری کتاب مجالس المتقین داشت، مشخصاتی یافت نشد اما قابل ذکر است که ایشان از تصویرگران چاپ سنگی دوران قاجار بوده و از نمونه آثار تصویرسازی وی به جز مجالس المتقین، مورد دیگری موجود نیست. در مشخصات ذکر شده کتابخانه ملی، دو نسخه مورد نظر به شماره بازیابی ۱۳۲۹۷-۶ و ۲۰۳۲۲-۶ هر دو مربوط به سال ۱۲۸۴ق (تصویر ۴) ثبت شده است. در صحنه مجلس ششم (السادس)، نام تصویرگر عبدالجلیل بر آن دیده می‌شود که هر دو نسخه با کلیشه‌های مشابه در کارخانه حاجی ابراهیم تبریزی چاپ شده است و فقط در کتابخانه ملی نگهداری می‌شود. کتابت آن به شیوه نسخ توسط عبدالله سرابی صورت گرفته و شامل ده تصویر می‌باشد که اغلب در کادر شیبی به مربع تعریف گشته است. قطع نسخ ۲۱×۳۵ و اوراق آن دارای لک زدگی، مرمت و وصالی

۱ «خوبی جزء پرکارترین تصویرگران دوره قاجار بود. آثار او بارها توسط هنرمندان معاصر و پس از آن گرته برداری شده است. وی بلافاصله بعد از آغاز سلطنت ناصرالدین شاه قاجار (۱۲۶۴ق) به دربار پیوست و در همان سال نیز عجایب المخلوقات مصور به نقاشی او انتشار یافت.» (شاطری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۶۱ و ۱۶۲)

ارتباط با عمارتها، تپه‌ها و سایه‌روشن لباس پیکره‌ها، دیده می‌شود. هاشورهای سوزنی شکل که اغلب به صورت خطوط اریب در سایه پیکره شخصیت‌های مهم از جمله در تصویر ۴ قابل رؤیت است. این سایه‌ها تصویر پیکره را معلق و بدون سکنی نشان می‌دهد. شعله دور سر ائمه به صورت خطوط متراکم نامنظم در شاکله دایره ترسیم شده است. سایه‌ها به صورت خطوط متقاطع، جهت نور خاصی را نشان نمی‌دهد بلکه فقط حجم کلی را نشان می‌دهد. در نسخه خوبی هاشورهای یکدست و فشرده همراه با نقطه‌گذاری (تصاویر ۶، ۲۱، ۲۵) برای ایجاد حجم عناصر مشهود است و در اثر اسماعیل تبریزی، نقطه‌گذاری پراکنده و هاشورزنیهای بزرگتر که سایه‌های کمتری را شکل داده و تأکید بر ظرافت دورگیرها است دیده می‌شود. (تصاویر ۷، ۱۲، ۱۷)

۱-۳- چهره‌ها و موهای اغراق شده

از خصوصیات پیکره‌های نسخه ۱۲۸۴ق، چشمهایی درشت و بیرون زده، نسبت به اندازه صورت به خصوص در مورد اشقیاء، بینیهایی بزرگ و صورتی گرد که حالت چهره، اغلب توسط ابروان بلند و پررنگ نشان داده شده است. حالت ترس و نگرانی در صورت یاران یزید دیده می‌شود که اغلب چهره‌ها لبهای برجیده، سبیل‌های افقی بلند، ریشهایی انبوه، نامنظم و پریشان با پیشانی‌هایی کوتاه و سری بزرگتر ترسیم شده است. این نوع طراحی نشان دهنده آن است که هنرمند برای بیان روحیات و ترس دشمنان ائمه از حالت ریش و ابروان استفاده بیشتری کرده است در حالیکه در تصاویر اولیاء این وجه دیده نمی‌شود. (تصاویر ۱۵ الی ۲۲) چنانکه در آثار خوبی و از همه بیشتر در کار تبریزی و دو تصویرگانش نسخ دیگر با چهره‌هایی یکدست و بدون واکنش در اشقیاء مواجه هستیم (۱۱ و ۱۲) که در تقابل با اغراق در حرکات طرحیهای عبدالجلیل است. (تصاویر ۱۰)

چهره‌ها در تصاویر ۱۰، ۱۵، ۲۴ دارای حرکت و جوش هستند، چرخش سر و نگاه به یکدیگر، انگشت به دهان بودن، اشاره کردن و چینش پراکنده پیکره‌های فرعی، فضاسازی را از نظم خارج کرده و حرکتی متناوب می‌دهد در حالیکه در کار تصویرسازان دیگر حرکت خشک و یکسان در سپاهیان اشقیاء دیده می‌شود.

۱-۴- پیکره‌های کوتاه قامت

هنرمند، اندامها را کوتاه قامت و لاغر نشان می‌دهد به طوری که کم حجم بودن اندام در طراحی سپاه اشقیاء بیشتر دیده می‌شود. دستها نسبت به بدن بلندتر و پاها و بالاتنه کوتاه است این نکته در هر دو گروه سپاه اولیاء و نیروهای یزید مشهود است. شانه‌های پیکره‌ها افتاده و قامتی ظریف دارند. با مقایسه تصاویر ۴ و ۵ با تصاویر ۶

تصویر ۲۸. مجالس‌المتقین - ۱۲۸۴ق - تصویرساز: عبدالجلیل - احوالات حربین ریاحی - مأخذ: همان

است. در آخرین تصویر این نسخه، مربوط به تصویر محاربه حضرت علی(ع)، در گوشه سمت چپ صفحه، داخل فرم ترنج که با خطوط هاشوری جلوه بارزتری دارد رقم عبدالجلیل به صورت طراحی دستی ذکر شده است. در این میان عبدالجلیل از جمله هنرمندان دارای امضایی بوده که ویژگی متمایز و خاص خود را در تصاویر به نمایش گذاشته است. شیوه مذکور در تمام تصاویر این کتاب، طراحی یکدستی را به وجود آورده است.

۱-ویژگیهای طراحی عبدالجلیل در نسخه مجالس‌المتقین

توجه اصلی تصویرساز بر روضه امام حسین(ع) در مجالس دوم، پنج تا نهم و دوازده تا چهارده این کتاب می‌باشد که مقایسه‌ای با داستان حضرت یوسف در مجلس دوم نیز صورت گرفته اما تأکید اصلی بر مجالس شهادت امام حسین(ع) و یارانش است که به صورت محاربه به زبان تصویر درآمده است.

۱-۲. هاشورزنیهای منقطع، پراکنده و سوزنی شکل در سطوح بیشتر

یکی از ویژگیهای طراحی عبدالجلیل نسبت به محمد اسماعیل تبریزی و علیقلی خوبی با مقایسه تصویر ۵ با تصویر ۷، هاشورزنیهای پراکنده و بلند به صورت منقطع و غیرمنظم مشهود است. این شیوه به خصوص در

تصویر ۲۹. تصویر ۲۳ مجالس المتقین ۱۲۴۷ ق تصویرساز: علیقلی خوبی احوالات حربن ریاحی مأخذ: همان

۷ این نکته بارز است. به طور کلی نسبتها در این تصاویر در مقایسه با نسخ دیگر مجالس المتقین تا حدی متفاوت است مانند آنکه در تصویر ۴ انگشتان و کف دستها، نسبت به بدن کوچک است. گاهی عدم تطبیق نسبتها با اندازه کادر باعث شده بخشی از پیکره به خارج از چهارچوب تصویری کشیده و حذف شود. با نگاه به تصاویر ۱۰، ۱۱ و ۱۲ مشاهده می‌شود پیکره انسانی و حیوانی به خصوص در صحنه‌های محاربه نسبت به کار عبدالجلیل و خوبی از نسبتهای دقیق و طبیعی تری برخوردار است.

۱-۵- فشرده‌گی کلیت طراحی در محدوده کادر

در تصویرسازیهای عبدالجلیل، تعداد شخصیتها نسبت به زمینه و محیط اطراف بیشتر و متراکم است حتی برای جایگیری شخصیتها در صحنه، قسمت اعظم یک پیکره در پشت دیوار طراحی شده است. (۴، ۲۰، ۲۴، ۲۷) به نظر می‌آید اندامها در محیط چهارچوب صفحه محبوس و فشرده شده‌اند. به همین دلیل قامتها کوتاه و سرهای پیکره اشقیاء در هم فرو رفته است.

۱-۶- یکدستی اندازه پیکره‌ها و فواصل

اندازه پیکره شخصیتهای اصلی از جمله امام حسین(ع)، حضرت عباس و یا سایر خاندان ائمه به لحاظ اندازه با سایر شخصیتها به خصوص نیروهای ظلم تفاوت چندانی ندارد حتی افراد شاخص داستان در میان نیروهای خیر دارای همان نسبت با سایرین هستند در این حالت از رویکرد نقاشی قهوه‌خانه‌ای تبعیت نشده است. پرسپکتیو مقامی به لحاظ اندازه و فواصل در اثر علیقلی خوبی (تصویر ۲) دیده می‌شود در حالیکه با نگاه به تصاویر ۲ مشخص می‌شود که هنرمند الزاما تأکیدی بر ایجاد قامتی بزرگتر برای اولیاء و یا رعایت عمق نمایی در اندازه‌های عینی نداشته و همه داستان را در یک سطح ترسیم کرده است اما برای ایجاد تأکید در اسوه‌های عاشورایی، آنها را در نمای جلو و در نقطه اصلی دید قرار داده است همانند تصویر آفرینی در نگارگریها که برای ایجاد عمق از همپوشانی استفاده می‌شد.

عبدالجلیل، پیکره‌ها در نمای دورتر را در اندازه کوچکتر نشان نداده است و اهمیت رویدادهای صحنه در تمام بخشهای صفحه یکسان به نظر می‌رسد اما سایر عناصر از جمله عمارات از عمق نمایی بهره برده و در نمای کوچکتری دیده می‌شود.

۱-۷- ترکیب‌بندی منتشر

یکی از شاخصه‌های موجود در طراحی عبدالجلیل، ترکیب‌بندی منتشر و نامنظم صحنه‌های اصلی واقعه (محاربه‌ها) است این نکته در دیگر صحنه‌ها از جمله تصویر ۴ در مقایسه با تصویر ۲ و ۳ نیز در میان لشکریان

ظلم مشهود است زیرا در طراحیهای اسماعیل تیریزی و به خصوص علیقلی خوبی، صحنه‌پردازی منظم و متقارنی را چه به لحاظ جایگیری پیکره‌ها، ادوات جنگی و سایر عوامل در مقایسه اثر عبدالجلیل در تصاویر ۱۰، ۱۵ و ۲۰ و ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۶ الی ۱۹ می‌بینیم. شلوغی و ازدحام جمعیت و نیز دورگیریهای پر قدرت این هنرمند، با خطوط بلند سایه‌ها که حالت بیانگر ۱ به کار داده است تنیدگی اشقیاء را در ترکیب‌بندی صفحه بیش از پیش نشان می‌دهد. این تداخلات فرم همراه با ترکیب‌بندی قطری شکل، پویایی تصویر را بیشتر می‌کند. نیزه‌ها، شمشیرها و دستهایی که حالت اریب دارد در صحنه‌های محاربه، ساختار کلی طرح را از یکنواختی خارج کرده است.

۱-۸- حجم‌پردازی پیکره‌های انسانی

حجم‌پردازی لباسها در آثار عبدالجلیل بیش از سایر نسخ مجالس المتقین ترسیم شده است البته در این میان، تصویر امام حسین(ع) در صحنه نبرد، دارای سایه روشن کمتری نسبت به سایرین است. (نگاه به تصاویر ۴، ۵، ۱۰) این سایه روشنها از طریق خطوط نامنظم بلند و خمیده در اندامها برای ایجاد حجم بازوان، تنه و یا خطوط متقاطع در چین و شکنهای لباس دیده می‌شود. هنرمند برای ایجاد عمق در فضای ساه و سفید و بارز کردن جلوه امام حسین(ع)، خطوط حجم پردازی پیکره‌های محیطی را انبوه‌تر و فضا را با خطوط بیشتر، درهم تنیده و تیره‌تر کرده است تا محیط اطراف را در نمای پست‌تر نشان داده و فضای تیرگی و ظلمانی را در پیرامون شخصیت امام حسین(ع) نمود بیشتری دهد.

۱-۹- کم توجهی به پرداخت پس زمینه

در تصاویر کار شده توسط عبدالجلیل، حوادث از طریق تقابل نیروهای انسانی صورت می‌گیرد و پس زمینه از

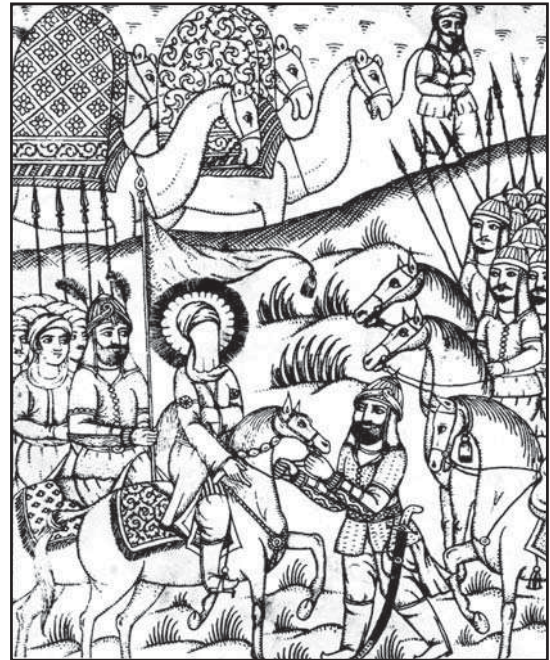
است. مجالس حاضر بین تصاویر طراحی شده توسط عبدالجلیل، اندازه بزرگتر و پرداخت بیشتری دارد همچنین موضوع آنها با ۴ نسخه دیگر نیز مشترک می‌باشد.

۲-۱- امام حسین (ع)

یکی از شخصیت‌های پرتکرار در بین تصاویر این نسخه‌ها پیکر امام حسین (ع) است. اکثر تصویرگران از همان نسخه مصور اولیه تقلید کرده و با کم و زیاد کردن برخی جزئیات، شخصیت‌پردازیهای مشترکی را به نمایش درآوردند. یکی از مهمترین صحنه‌های این نسخ با عنوان محابه امام حسین (ع) با کفار است که در نمای نزدیک، واقعه نبرد را نشان داده و جزئیات بیشتری نمایان می‌کند.

به جز نسخه عبدالجلیل در سایر نسخ، امام حسین (ع) در سمت چپ و سپاهیان اشقیاء در جهت راست تعریف شده است در حالیکه در اثر ۱۲۸۴ق، نیروی کفار از همه طرف به امام حسین (ع) هجوم آورده و فضای ملتهب و درهم‌تنیده‌ای را شکل داده است به گونه ای که حتی جای خالی در زمینه وجود ندارد. نیزه امام حسین (ع) فضای قطری شکلی را به وجود آورده است. در این میان، سطوح بیشتری به حرکات و شخصیت امام حسین (ع) در صفحه اختصاص یافته است همچنین فضایی که ایشان قرار دارند خلوت‌تر و نمای روشنتری را نشان می‌دهد. فرم ایستایی سالار شهیدان همانند نیرویی در حالت فشردن سپاه اشقیاء است و روایاتی مبنی بر نبرد امام (ع) با سی هزار تن را در نمایی ثابت شده به خوبی نشان می‌دهد. امام حسین (ع) در تمام نسخه‌های مورد نظر با چهره‌ای پوشیده به حالت یک پرده سفید روی صورت ترسیم شده است به جز یک نمونه (تصویر ۳۲) با تصویرگر نامشخص، مابقی دارای چنین شرایطی هستند. در تصویر ۳۲ برای نشان دادن زیبایی درونی امام حسین (ع) سیمای وی را به زیباترین معیارها تعریف کرده‌اند. کمان ابرو، چشمانی درشت، صورتی گرد، روشن و ریشهایی منظم و تیره. در کار اسماعیل تبریزی چهره سایر اولیاء نیز به همین شکل طراحی شده است. این تمهید با این تفکر که چهره نورانی آنان قابل ارزیابی تجسمی نمی‌باشد و قلم از ترسیم آن قاصر می‌باشد طراحی شده است.

نماد دیگری که نشان دهنده تقدس امام حسین (ع) و خاندانش می‌باشد تشعشعات نور در اطراف سر آنها است. در نسخه کار شده عبدالجلیل (تصویر ۱۰) تشعشعات سوزنی شکل هاله نور بلند و نامنظم است در حالیکه نظم در تشعشعات اثر علی قلی خوبی بیشتر و در اثر تبریزی کوتاه و منظم است. تاخوردگی عمامه در کار عبدالجلیل کمتر و ادامه دستار تصویر نشده است اما نحوه پوشش بین نسخ، مشترک بوده است اما پرداخت متفاوتی دارد. در نسخه ۱۲۸۴ق تاخوردگیهای کوتاه، بلند و خمیده خطی لباس امام (ع) بیش از سایر نسخه‌ها به خصوص کار

تصویر ۲۰. مجالس المتقین ۱۲۷۴ق تصویرساز: محمد اسماعیل تبریزی احوالات حربن ریاحی، مأخذ: همان

طریق اشیاء، عناصر بصری یا خطوط زمینه بارز است در حالیکه در سایر نسخ از جمله تصاویر ۶، ۷، ۸ و ۹ مشاهده می‌کنیم که از عواملی همچون خیمه، گل و گیاه، علف یا حتی خطوط کوتاه موازی بابت نمای فضای زمینه و نشان دادن آسمان استفاده شده است. این نکته حتی در صحنه‌های دیگر مانند محاربه‌ها نیز مشهود است. نمای آسمان کمترین وسعت سطوح را در طراحیهای عبدالجلیل دارد و یا در صورت جایگذاری، تنها به هاشورهای اندک اطراف کادر اکتفا کرده است (تصاویر ۵، ۱۵، ۲۰، ۲۷). به نظر می‌آید توجه به نمای اوج داستان و تمرکز بر موضوع و شخصیت‌های اصلی مد نظر هنرمند بوده است.

۲- مجالس شاخص در نسخ مجالس المتقین

تصویرگران این کتاب، نقاط طلایی معرکه عاشورا و مجالس شاخص را با تمرکز بر روی شخصیت‌های واقعه کربلا به خصوص امام حسین (ع) و عناوین مربوط به آنها نقش‌آفرینی کرده‌اند. در متن مجالسی که با موضوع شهادت است، به جز واقعه حضرت علی اصغر، مابقی به تصویرگری مقتل اشاره ندارد بلکه محاربه و کیفیات تصویرری آن را نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد بیش از تمرکز بر روی صحنه خونین به شهادت رسیدن، باورهای اعتقادی، ایستادگی، جوانمردی، رشادت در راه خدا و نیز امتناع از فرو افتادن اسوه‌های دینی بر خاک مد نظر بوده

تصویر ۳۲. مجالس المتقین - ۱۲۶۶ق - تصویرساز: نامشخص - احوالات حربین ریاحی - مأخذ: همان

تصویر ۳۱. مجالس المتقین - ۱۲۸۰ق - تصویرساز: نامشخص - احوالات حربین ریاحی - مأخذ: همان

اینگونه تعریف می‌شد که دلیران بی‌باک در معرکه نبرد به دلیل عدم خوف از کشته شدن در راه اهداف، در مواجهه با دشمن، زره از تن بر می‌کشیدند. در این تصاویر نیز به نظر می‌رسد امام حسین(ع) با تفکری دور از جنگ طلبی، خشم و عدم ترس از کشته شدن از سپر دنیایی، بدین شکل تعریف شده باشد.

۲-۲- حضرت عباس

چهره خاندان ائمه(ع) حتی در صحنه‌های نبرد در قالب زیبایی آرمانی و به دور از هرگونه واکنش احساسی در کمال آرامش ترسیم شده است. در چهره حضرت عباس(تصویر ۱۵) عبدالجلیل سیمای ایشان را با چهره‌ای گرد، بزرگ و چشمانی درشت ترسیم کرده که سه پر بر روی کلاه خود دارد و علمی را به همراه مشک آب به دست گرفته است اما در سایر نسخ، پرچم و علمی به دست حضرت عباس دیده نمی‌شود و فقط دو پر روی کلاه خود نمایان است. ماهیت کلی چهره اعم از ریشهای پرپشت و بدنی تنومندتر از سایر پیکره‌ها شاخصه این تصاویر است. در میان صحنه‌های رسم شده، تصویر ۱۰ تنها تصویری است که بدون کادر خطی طراحی شده و فضای سیال‌تری را رقم زده است. هاله دور سر حضرت ابوالفضل با آنچه برای امام حسین(ع) در همین نسخه به تصویر درآمده کمی تفاوت دارد. خوبی هاله شعله‌سان را برای جناب عباس ترسیم کرده است تا تفاوت با اولیاء خدا بیشتر نمایان

خوبی است. در اینجا پیکره سالار شهیدان با قامتی کوتاه و پر حجم تر نسبت به سایر نسخ ترسیم شده است. با نگاه به تصویر ۱۰ و مقایسه با تصاویر ۱۲، ۱۱، ۱۳، ۱۴ درمی‌یابیم که هنرمند برای پر کردن فضای خالی از هاشورهای فشرده استفاده کرده و نقطه خالی در نمای زمینه معرکه باقی نگذاشته است تا از دید جمعیت و صحنه تاریک نبرد تصویر شده و لباس روشن امام(ع) نورانیت بیشتری را نمایان سازد. این شیوه در اثر عبدالجلیل شاخص تر است.

بدن، سر و بازوان ایشان از روبرو و پاها و دستها از جانب کار شده تا بهترین نمای تصویری از بدن امام حسین(ع) در کمترین شکل حرکتی ترسیم شود بدین گونه القای آرامش در سکنات وی حتی در صحنه نبرد و تضاد با حالت‌های وحشت زده و نگران اشقیاء بارزتر شود. برای نشان ایستادگی و مقاومت، هنرمند سعی کرده است برای ترسیم اندام امام حسین(ع) و یارانش، خطوط عمودی و نیز حرکت قائم یکی از دستها را به کار گیرد. ترکیب فشرده سپاه کفار در اطراف امام حسین(ع) به حالت دوار در تضاد با پیکره ایستای امام(ع) پایداری را در شخصیت ایشان) بیشتر نشان می‌دهد.

امام حسین(ع) در هیچکدام از صحنه‌ها حتی در جریان نبرد ظهر عاشورا زره و ابزار جنگی به جز نیزه ندارد در حالیکه سایر شخصیتها اینگونه نیستند. تصور می‌شود که این روش با تدبیر انجام شده است. در فرهنگ عامه

مشهود است. از نگاه این هنرمند، وارد کردن ضربه‌های سخت به دشمنان همچون دو نیمه کردن پیکره اشقیاء و نیز مقاومت ایشان علارغم اصابت و هجوم، مورد تأکید بوده است. در اینجا هاله نور به دلیل کم سن بودن، نسبت به شخصیت حضرت عباس خطوط کوتاه‌تری دارد. در تمامی نسخ به جز اثر تبریزی، مابقی کلاهخود بر سر دارد. در این محاربه به خصوص کار خویی و اسماعیل تبریزی، کاربرد نمای زمینه همچون خیمه‌ها و تپه، نمود بیشتری نسبت به کار نسخه ۱۲۸۴ق دارد. خویی برای شخصیت این بزرگوار تزئینات و جزئیات بیشتری به کار برده است. تزئینات حتی در ادوات، زره و بازوبند نیز به واسطه بالا بردن مقام ایشان دیده می‌شود در حالیکه عبدالجلیل از تزئینات و جزئیات پیکره کاسته است و این صحنه را با سرعت خطی بیشتر و سایه‌ها را قلمگذاری کمتری کرده است. در دو نسخه دیگر که هنرمند نامشخصی دارد (تصاویر ۲۳ و ۲۴) همانند اثر عبدالجلیل ترکیب‌بندی متقارن با مرکزیت حضرت علی اکبر بارز است. نمای ایشان در جلوترین سطح و سپاه اشقیاء در نمای عقب‌تر قرار دارد. با توجه به آنکه نگاه‌ها، شمشیرها و حرکت پیکره‌ها به سوی ایشان است نوعی مرکز گرایی در کار دیده می‌شود. خط گذاری آسمان و ابرهای محیطی در هریک از نسخ، ویژگی‌های منحصری دارد. در این میان کمترین ارزشگذاری به فضای آسمان در کار عبدالجلیل دیده می‌شود.

۲-۴- جناب قاسم

در تصویر ۲۵ که محاربه قاسم را با پسران ارزق نشان می‌دهد، تصویرگران مورد نظر، ترکیب‌بندی افقی را در راستای چینش پیکره‌ها، نمای تپه و خیمه تعریف کرده‌اند اما در طراحی محمد اسماعیل تبریزی (تصویر ۲۷) پیکره‌ها محدود شده و به نمای زمینه پرداخت کمتری شده است. در اثر عبدالجلیل، پیکره‌های سپاه اشقیاء و ارزق در نمای دورتر دیده می‌شود که همچون تصویر ۴ قسمت اعظم پیکره‌ها پشت عمارت قرار دارند در اینجا نیز در ارتباط با تپه‌ها همان شیوه انجام شده است. در طراحی عبدالجلیل، سایه‌های انبوه و خطی تپه‌ها نسبت به کار دو هنرمند دیگر نمایانتر بوده و فضا همچون نمونه‌های مشابه تقسیم شده است. در اثر محمد اسماعیل تبریزی تپه‌ها نمای کمتری دارد و حرکت پیکره‌ها از جمله شخصیت علی اکبر در نمای متمرکزتر و جهت بلند کردن پسر ارزق به گونه‌ای معلق از بالا ترسیم شده است. به طور کلی در اثر عبدالجلیل، جناب قاسم و یا سایر اصحاب امام حسین(ع) ادوات جنگی کمتری دارند در حالیکه هنرمندان دیگر، آنها را مجهزتر به سلاح نمایش می‌دهند. در کار خویی و نسخه سال ۱۲۶۷ق جناب

تصویر ۳۳. بخشی از تصویر ۳۲ مأخذ: همان

شود. ایستایی فرم پیکره با قامتی رسا و دست برافراشته با شمشیر و نیز قرار دادن دست قائم به طرف سینه، عرض ارادت و فرمانبرداری ایشان را به جهت سرداری سپاه امام حسین(ع) در قالب حرکتی رو به بالا تداعی می‌کند.

۲-۳- حضرت علی اکبر

صحنه محاربه حضرت علی اکبر در تمامی نسخ در کادری افقی ترسیم شده و شمایی همانند حضرت عباس دارد با این تفاوت که بدون ریش به نمایش درآمده است. برخلاف نسخ دیگر، در اثر عبدالجلیل کلاهخود جناب علی اکبر همراه با دو پر ترسیم شده است. تیرهای اصابت کرده به پیکر ایشان برخلاف نمونه‌های دیگر، در طراحی عبدالجلیل

قاسم بدون تشعشات هاله نور ترسیم شده است اما در سایر نسخ همچون تصاویر ۲۵ و ۲۷ تشعشات خطی دیده می‌شود.

۲-۵- حربین ریاحی

پرداخت شخصیت حر در کار عبدالجلیل کمی متفاوت از سایر نسخ است. بدین گونه که ایشان را در حالت نشسته در میان سایر افراد نشسته بر اسب مشاهده می‌کنیم، در این حالت تواضع و تسلیم وی در برابر امام حسین(ع) بیانی بارزتر پیدا می‌کند در حالیکه سایر نسخ از جمله تصاویر ۲۹ الی ۳۲ پیکره حر را ایستاده و یا کمی خمیده ترسیم کرده است. ترکیب‌بندی تمام نسخ به جز اثر علی قلی خوبی در حالت عمودی و متقارن دیده می‌شود. در کار خوبی، کادر

نمای چند وجهی دارد و اطراف آن را با نوشته‌ها محصور کرده است. ساختار تصویری کار عبدالجلیل همانند نسخه ۱۲۶۶ق است اما پرداخت سربازان، متفاوت و نمای زمینه خطوط گیاهی ندارد. با نگاه به تصاویر ۳۰ و ۳۱ به نظر می‌رسد نسخه سال ۱۲۷۴ و ۱۲۸۰ق که هر دو در تبریز به چاپ رسیده است تشابهات فراوان دارند به خصوص در این صحنه، اما با نگاه دقیق‌تر به پرداخت محیطی از جمله، علفها، خطوط متفاوت آسمان که در صحنه‌های دیگر نسخه ۱۲۸۰ق به همان شکل است و حتی نسبت پیکره حر و قلمگذاری موها تفاوت کار هنرمندان مشخص می‌شود. همانطور که قبلا اشاره شد فقط در نسخه ۱۲۶۶ق چهره امام حسین(ع) با زیبایی آرمانی ترسیم شده و مابقی به صورت پرده پوشیده است. (تصویر ۳۲ و ۳۳)

جدول ۱. ویژگیهای طراحی نسخ مجالس المتقین، مأخذ: نگارندگان.

شماره دستیابی	۱	۲	۳	۴	۵
تاریخ به قمری	۱۲۸۴	۱۲۷۴	۱۲۶۷	۱۲۶۶	۱۲۸۰
تصویرساز	عبدالجلیل	محمد اسماعیل تبریزی	علیقلی خوبی	نامشخص	نامشخص
چهره	چهره امام حسین با پرده‌ای پوشیده شده- شخصیت‌های مثبت: بدون واکنش احساسی-چشمهایی درشت، صورتی گرد- لبهای برجیده-ریشهای انبوه-پیشانی کوتاه- سر بزرگ اشقیاء: ابروان بلند- سبیل‌های افقی- ریشهای نامنظم و متراکم-سربزرگ-بیان روحیات از جمله ترس با سبیلها و ابروان	تناسب سر با اندام ابروان ظریف - چهره امام حسین با پرده‌ای پوشیده شده شخصیت‌های مثبت: بدون واکنش احساسی- چشمهایی درشت، صورتی گرد - چهره اشقیاء اغلب بدون ریش با سبیل‌های کوتاه و یا ریشهای کم پشت- صورتی بیضی واکنشهای احساسی اندک و یا بدون واکنش	تناسب سر با اندام- ابروان ظریف - صورتی بیضی چهره امام حسین(ع) با پرده‌ای پوشیده شده شخصیت‌های مثبت چشمهایی درشت، بدون واکنش احساسی اشقیاء: سبیل‌های بلند بدون ریش یا کوتاه و منظم واکنشهای احساسی اندک و یا بدون واکنش	چهره امام حسین(ع) به جز یک تصویر که متعلق به امام حسین (ع) است. مابقی پوشیده است. در ترسیم سیما با ابروان پیوسته، ریش پرپشت، بینی کوچک، چهره گرد، چشمان درشت که به سوی حر متمایل شده شخصیت‌های مثبت: صورتی گرد و چشمانی درشت اشقیاء: ریش و سبیل کم پشت- ابروان ظریف - برخی چهره‌ها بیان احساس دارند- نگرانی اما بسیاری بدون واکنش	کمی سرهای بزرگ نسبت به اندام- ابروان ظریف- چهره امام حسین (ع) با پرده‌ای پوشیده شده شخصیت‌های مثبت: بدون واکنش احساسی- چشمهایی درشت، صورتی گرد - چهره اشقیاء: ریشهای کم پشت روی چانه با سبیل‌های پراکنده و تا حدی بلند - واکنشهای احساسی اندک و یا بدون واکنش
هاله دور سر	امام حسین(ع) و حضرت عباس: تشعشات سوزنی شکل با خطوط بلند و نامنظم و دایره بزرگ در وسط سایر شخصیت‌های مثبت: هاله نور کوچک تر	برای همه شخصیت‌های مثبت: تشعشات سوزنی شکل کوتاه با دایره کوچک در وسط	برای امام حسین (ع) و حضرت علی اکبر: تشعشات نورانی منظم با دایره‌ای کوچک در وسط حضرت عباس: هاله شعله‌سان بزرگ حضرت قاسم بدون هاله نور	هاله با خطوط متراکم و قرص بزرگ در وسط سر در یک تصویر از امام حسین(ع) هاله بزرگ خطی در دو ردیف خطوط موج شعله سان و سوزنی شکل	هاله با خطوط متراکم و قرص بزرگ در وسط سر در یک تصویر از امام حسین(ع) هاله بزرگ خطی در دو ردیف خطوط موج شعله سان و سوزنی شکل

<p>پوشش و ادوات</p> <p>پوشش بدون تزئینات و جزئیات اما چین و شکنهای بیشتر در لباسها و کمتر در عمامه امام حسین(ع): نیزه بلند به دست بدون شمشیر و کمان در نبرد-بدون زره و کلاهخود- عبای کوتاه سایر شخصیتها:پوشش لباس رزم</p>	<p>برخی همراه با تزئینات اندک -چین و شکنهای کم لباسها- امام حسین(ع): لباس ساده شال آویزان از گردن - ادامه پارچه عمامه دور گردن پیچیده شده و تاخوردگیهای ناقص در خطوط عمامه نیزه بلند به دست بدون شمشیر و کمان در نبرد-بدون زره و کلاهخود- عبای کوتاه سایر شخصیتها: پوشش لباس رزم</p>	<p>برخی همراه با تزئینات بیشتر-چین و شکنهای کم لباسها- امام حسین(ع): لباس ساده شال آویزان از گردن - ادامه پارچه عمامه دور گردن پیچیده شده و تاخوردگیهای منظم در خطوط عمامه نیزه بلند به دست بدون شمشیر و کمان در نبرد-بدون زره و کلاهخود- عبای کوتاه سایر شخصیتها: پوشش لباس رزم</p>	<p>چین و شکنهای کم لباسها به جز یک صحنه از امام حسین(ع) که تزئینات در لباس دیده می شود مابقی صحنه های حضور ایشان: لباس ساده شال آویزان از گردن - ادامه پارچه عمامه دور گردن پیچیده شده و تاخوردگیهای نامنظم در خطوط عمامه نیزه بلند به دست بدون شمشیر و کمان در نبرد-بدون زره و کلاهخود- سایر شخصیتها: پوشش لباس رزم</p>	<p>برخی همراه با تزئینات اندک -چین و شکنهای کم لباسها- امام حسین(ع): لباس ساده شال آویزان از گردن - ادامه پارچه عمامه دور گردن پیچیده شده و تاخوردگیهای ناقص در خطوط عمامه نیزه بلند به دست بدون شمشیر و کمان در نبرد-بدون زره و کلاهخود- عبای کوتاه سایر شخصیتها: پوشش لباس رزم</p>
<p>کیفیت و حالت پیکره</p> <p>قامتهای کوتاه- سر و بدن از روبرو- پاها و دستها از جانب، بدن از روبرو- پویایی در حرکات پیکرها- حرکت در راستای بیان مفاهیم از جمله تواضع- ایستایی قامتهای شخصیتها مثبت- فشردهگی، نامنظمی و ناپایداری پیکره اشقیاء - مخفی شدن قسمت اعظم پیکرها پشت تپه ها و عمارات و بریده شدن قسمتی از طراحی از طریق کادر عدم توجه به نسبتها در عدم توجه به اندازه ها در فواصل و پرسپکتیو مقامی- شخصیتها مثبت در نمای جلو</p>	<p>قامتهای بلند و در برخی تصاویر متوسط- سر و بدن از روبرو- پاها و دستها از جانب، -حجم پردازی اندک- خشکی در حرکت پیکرها-نظم در چینش پیکرها- تا حدی توجه به نسبتها و فواصل پیکره اولیاء ایستا و اشقیاء تا حدی نامتعادل</p>	<p>قامتهای بلند و در برخی تصاویر متوسط- سر و بدن از روبرو- پاها و دستها از جانب، -خشکی در حرکت پیکرها-نظم در چینش پیکرها- تا حدی توجه به نسبتها و فواصل پیکره اولیاء ایستا و اشقیاء تا حدی نامتعادل</p>	<p>قامتهای متوسط- سر و بدن از روبرو- پاها و دستها از جانب، -خشکی در حرکت پیکرها-نظم در چینش پیکرها- تا حدی توجه به نسبتها و فواصل -حجم پردازی پیکره اولیاء ایستا و اشقیاء تا حدی نامتعادل</p>	<p>قامتهای بلند و در برخی تصاویر متوسط- سر و بدن از روبرو- پاها و دستها از جانب، -حجم پردازی اندک- خشکی در حرکت پیکرها-نظم در چینش پیکرها- تا حدی توجه به نسبتها و فواصل پیکره اولیاء ایستا و اشقیاء تا حدی نامتعادل</p>
<p>پرداخت پس زمینه</p> <p>عدم توجه به پرداخت زمینه فضای بسیار کم به آسمان هاشور زنی فضای منفی در جنگ و سایر موارد بدون طرح و در برخی تصاویر خلطگذاری فضای بالا و اطراف کادر</p>	<p>تا حدی پرداخت جزئیات در زمینه از جمله علفها، گلها، تپه ها و خیمه در برخی صحنه ها تخصیص سطوح بیشتر به آسمان خطوط افقی کوتاه و پراکنده به جای نمای ابر</p>	<p>پرداخت جزئیات در زمینه از جمله علفها، گلها، تپه ها و خیمه در اکثر صحنه ها تخصیص سطوح به آسمان و زمین خطوط افقی کوتاهو پراکنده به جای نمای ابر - پرند در آسمان</p>	<p>پرداخت کم زمینه در اکثر تصاویر، خطوط کوتاه و پراکنده برای نمای آسمان</p>	<p>پرداخت کم زمینه در اکثر تصاویر، خطوط کوتاه و پراکنده برای نمای آسمان</p>
<p>ترکیب بندی</p> <p>منتشر، قطری در صحنه های محاربه در صحنه حر عمودی</p>	<p>مقارن و قطری در صحنه حضرت علی اکبر افقی در صحنه حر در کادری چند وجهی و افقی</p>	<p>مقارن و قطری در صحنه حضرت علی اکبر افقی در صحنه حر در کادری چند وجهی و افقی</p>	<p>مقارن و قطری در صحنه حر عمودی</p>	<p>مقارن و قطری در صحنه حر عمودی</p>
<p>شیوه سایه زنی و دورگیری</p> <p>هاشورزنیهای پراکنده، سوزنی و متراکم- سایه های خطی بلند- غیر منظم و دورگیریهای بارز و ضخیم - حجم پردازی در بیشتر صحنه ها با سایه های خطی</p>	<p>حجم پردازی بسیار کم با نقطه گذاری های پراکنده و تاکید بر دورگیری با ایجاد ارزش خطی و تا حدی انحنا دار</p>	<p>هاشورهای فشرده منظم و یکدست برای سایه ها - حجم پردازی کمتر</p>	<p>نقطه گذاری متراکم و یا پراکنده و تأکید بر روی دورگیری- سایه ها بسیار کم</p>	<p>نقطه گذاری متراکم و یا پراکنده و تأکید بر روی دورگیری خفی تا حدی انحنا دار سایه ها بسیار کم</p>

نتیجه

عاشورا نهضتی جاویدان و تاریخ‌ساز بوده و پیام‌سان حق بر علیه ظلم است. در دوران قاجار، برای آشنایی مردم با این واقعه کتابهای مختلفی همانند مجالس‌المتقین از شهید ثالث به صورت چاپ سنگی نشر پیدا کرد. در زمینه عاشورا مجالس‌المتقین، یکی از بیشترین کتب چاپی مصور را به خود اختصاص داده است. در میان بخشهای مختلف، مجالس مصور این کتاب به حماسه دینی امام حسین (ع) پرداخته و قسمت اعظم تصویرسازیها مربوط به روز عاشورا است و این تحقیق سعی دارد تا این نسخ بازشناسی و مطالعه شود.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که از کتاب مجالس‌المتقین نسخ متعددی ناشناخته مانده و بر آن معرفی و تحلیل صورت نگرفته است. با توجه به تحقیق انجام شده به نظر می‌رسد نسخه ۱۲۷۴ق در کتابخانه ملی اثر محمد اسماعیل تبریزی و نسخه بدون تاریخ، اثر خوبی باشد. یکی از نسخه‌ها به سال ۱۲۸۴ق اثر عبدالجلیل (هنرمندی ناشناس) دارای ویژگیهایی از جمله هاشورزنیهای پراکنده، غیر منظم و متراکم، اندامهایی کوتاه قامت، چهره‌هایی گرد و سر بزرگ است همچنین در سپاه اشقیاء چهره‌ها با ریشهای نامنظم و پرپشت و یا حرکات اغراق شده در چهره ترسیم شده است. فشردگی نامنظمی در سپاه کفار دیده می‌شود. عدم رعایت نسبتها و پرسپکتیو مقامی همراه با کم توجهی به اندازه پیکرها در فواصل مختلف و پس زمینه تصویر نکته بارزی است. در این نسخه بیانگری و پویایی به خصوص در سپاه کفار و دوری از تزئینات به خوبی دیده می‌شود و شاکله کلی با دورگیری‌های پرنرنگ ترکیب منتشر و متراکمی دارد، در حالیکه در سایر نسخ به خصوص اثر محمد اسماعیل تبریزی، سایه روشنهای کمتر یا حتی به صورت نقطه گذاری، نسبتهای درست‌تر اندامها و کشیدگی پیکرها دیده می‌شود. خوبی از تزئینات لباسها و ادوات، پرداخت بیشتر زمینه همراه با سایه‌گذاریهای مشبک و هاشوری استفاده کرده است. کلیت طراحیها شاکله منظم و متقارنی دارد. کادر بندیهای مربع شکل در اغلب تصاویر نسخ، پوشش ائمه، زیبایی آرمانی و عدم واکنش احساسی در چهره شخصیت‌های مثبت، نحوه طراحی پوشش چهره امام حسین (ع) جهت قرار گیری پیکرها و ترکیب بندی قطری مشترک است.

منابع و مآخذ

اثنی عشری، نفیسه، تصویرسازی کتابهای چاپ سنگی، بازتاب تحولات صنعتی و فرهنگی ایران در دوره قاجار، مجله میانی هنرهای تجسمی، شماره ۸، سال ۱۳۹۸، صص ۵۵ الی ۶۴
افشار مهاجر، کامران، ۱۳۸۴، هنرمند ایرانی و مدرنیسم، چاپ اول، تهران، دانشگاه هنر
آیتی، محمد ابراهیم، ۱۳۹۱، بررسی تاریخ نهضت حسینی، چاپ اول، قم، دارالعرفان
آبادیان، حسین، تحول مفاهیم شیعی در دوران قاجار، مجله شیعه‌شناسی، شماره ۲۹، ۱۳۸۹، صص ۱۴۳ الی ۱۹۱
پورامینی، محمدباقر، ۱۳۹۶، حماسه عاشورا، چاپ سوم، تهران، کانون اندیشه جوان
خرمی آرانی، حسن، ۱۳۹۴، جلوه‌هایی از حماسه حسینی علیه‌السلام، تهران، انصاری
شرف الدین، کرم الهی، وحیدی فردوسی، سیدحسین، نعمت ا...، علی، تحلیل انتقادی روایت پیامبران در تلویزیون از منظر الگوی مفهومی اسطوره پردازشی دینی. مجله مطالعات فرهنگ و ارتباطات، شماره ۴۳، ۱۳۹۷، صص ۱۶۵ الی ۱۹۴
شیرازی، ماه منیر، بازیابی لایه‌های هویتی در نسخه‌های مصور چاپ سنگی قاجار (مطالعه موردی تعداد سیزده نسخه با محتوای حماسی و ادبی)، مجله نگارینه هنر اسلامی، شماره ۱۱، سال ۱۳۹۵، صص ۲۸ الی ۴۵
شاطری، احمدطجری، میترا، پروانه، مطالعه تأثیرپذیری نگاره‌های شاهنامه طهماسبی از تغییر مذهب در دوره صفویه، مجله نگره، شماره ۴۲، ۱۳۹۶، صص ۴۷ الی ۶۲

لعل شاطری، ناظمیان فرد، وکیلی، مصطفی، علی، هادی، بررسی تطبیقی تصویرپردازی ملائکه در چاپ سنگی کتاب عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات و روایات اسلامی، مجله علوم قرآن و حدیث، شماره ۱، ۱۳۹۸، صص ۱۵۷ الی ۱۷۹

مهدی زاده، علیرضا، بررسی روند تجلی مضامین شیعی در نگارگری ایران، مجله پژوهش در هنر و علوم انسانی، شماره ۶، ۱۳۹۶، صص ۱۳ الی ۳۲

محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۹، میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی، جلد ۱، قم، مؤسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث

مارزلف، اولریش، ۱۳۹۸، تصویرسازی داستانی در کتابهای چاپ سنگی، ترجمه شهروز مهاجر، چاپ سوم، تهران، نظر

نیکروز، احمدیانی، یوسف، محمد، شیوه‌های شخصیت‌پردازی در شاهنامه فردوسی، مجله پژوهشنامه ادب فارسی، شماره ۱۸، ۱۳۹۳، صص ۱۷۳ الی ۱۹۱

آرشیو نسخ چاپ سنگی کتابخانه ملی.

منبع الکترونیک

خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶، البرز-دارنده یکی از نخستین کتابهای چاپ سربی ایران، مراجعه ۱۳۹۹/۳/۲۵

<https://www.irna.ir/news/82729742/%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B1%D8%B2>

drawings. Visual characterization includes not only the creation of images regarding the character, but also in line with the symbols and visual signs, reflection of environmental elements and also the relationship with other figures. The spiritual characteristics, doctrinal concepts as well as the characteristics of creating a story are transmitted to the viewer. Identifying different elements, including clothing and decorations, facial expressions, body movement, the relationship of scenes with characters, relationship of characters to each other, the position of the character in the scene, the color of clothing and the environment, and even the actions of other elements in the scene towards the desired character can indicate personality traits in illustration. The artist is able to show such features more or less with different techniques in illustration. The results showed that several copies of the Majalis al-Muttaqin are still unknown and have not been yet analyzed. Accordingly, it seems that the 1274 AH manuscript in the National Library and the undated version are the works of Mohammad Ismail Tabrizi and Khoei, respectively. One of the manuscripts from 1284 AH by Abdul Jalil (an unknown artist) has scattered, irregular and dense cross hatching, and characters with short limbs, round and large faces. In addition, in the infidel army, faces are depicted with irregular and thick beards, and facial expressions are exaggerated. Irregular compression is seen in the infidel army. Lack of observance of proportions and the position of perspective along with lack of attention to the figures' size at different distances and the image background are significant issues to be considered. In this version, expression and dynamism and avoidance of decorations can be seen, especially in the infidel army. The general structure has a diffuse and dense composition, while in other versions, especially the work of Mohammad Ismail Tabrizi, light and shades are seen less or even as dots, and the limbs' proportions and elongation of the figures are more realistic. In addition, Khoei has used clothes and tools, more background work, latticework, and hatches. All designs have a regular and symmetrical shape. The square framing in most of the images, the Imams outfits, the ideal beauty and lack of emotional reaction in the faces of positive characters, the design of the covering of the face of Imam Hussein (AS), and the diagonal composition are common points.

Keyword: Characterization, Illustrated lithography, Ashura, Majalis Al-Muttaqin, Abdul Jalil

References: Asnaashari, Nafiseh, Lithographically Illustrated Books A Reflection of Iran's Cultural & Industrial Evolution during Qajar Era, Visual Art Magazine, Volume 4, Issue 1, Summer and Autumn 2019, pp 55-64

Abadiyan, Hossein, The Evolution Of Shia Concepts In The Qajar Period, Shiite Studies Magazine, Issue29, 2010, pp143-191

Afshar Mohajer, Kamran, 2005, Iranian Artist& Modernism, First Edition, Tehran, art University Archive of National Library lithography

Ayati, Mohammad Ebrahim, 2012, Investigation of Hosseini movement, First Edition, Ghom, Darolerfan

Dashtestani, Narani, Hekmat, Davoudi, Fatemeh, Hanieh, Asya, Asal, Thematic Study of Religious Iconography of Prophet's Ascension in the Qajar Period Lithography, Science Arena Publications Specialty Journal of Humanities and Cultural Science, Volume 3 , 2018 , pp14-23

Khorramiarani, Hasan, 2015, Jelvehai Az hemaseh husseini, Tehran, Ansari Literature, Volume 10, Issue 18, Winter and Spring 2015, pp173-191

An Introduction to Design and Characterization Features In The Lithographic Manuscript Of Majalis Al-Muttaqin, Illustrated By Abdul Jalil (Anonymous Illustrator) And Its Adaptation To Similar Works*

Fatemeh Asgari, PhD Student of Islamic Art, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Mahnaz Shayestehfar (Corresponding Author), Associate Professor, Faculty Member of Islamic Art, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Sayed AbouTorab Ahmadpanah, Assistant Professor, Faculty member of Graphic Arts, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Received: 2020/09/07 Accepted: 2021/02/07

One of the most important factors that develop Shiite themes in writing among the people was the lithography of manuscripts. The lithographic illustrated books, which included a large part, were religious books depicting the event of Ashura. Their content, often combined with poetry and imagery, was Maqal, elegy, mourning, or supplication texts. One of these books is Majalis al-Muttaqin, the illustrated type of which is kept in the Iranian libraries, including the National Library, the Islamic Consultative Assembly, Ayatollah Boroujerdi Library, and so forth as well as in foreign libraries such as Prussian Cultural Heritage in Berlin. Majalis al-Muttaqin was one of the common books in the Qajar era. Compared to other popular books, it is now available in large numbers in Iran. It contains 50 Majlis about divine knowledge, moral and doctrinal principles, jurisprudence, and history of the prophets and Infallible Imams (AS), which were prepared by erudite Mujtahid for sermons and guidance in the holy month of Ramadan. Today, Majalis al-Muttaqin is available as manuscript, movable type or lithography. It has not been edited or reprinted in a new way, and researchers only refer to these resources. The other two copies are illustrated by Aligholi Khoei and Mohammad Ismail Tabrizi. Nevertheless, another manuscript, introducing outstanding design features, is the work of Abdul Jalil. This research aimed to introduce the illustrated lithographic copies of Majalis al-Muttaqin in the National Library and to make a comparative study of the version designed by Abdul Jalil. Therefore, the research aimed to recognize the illustrated lithographic manuscripts of Majalis al-Muttaqin and their artists, to study the design features and Ashura characterizations, and to determine differences and similarities between the designs of the manuscripts' artists. This is a qualitative descriptive-analytical study that used a library method. The research question is: 1. What are the characteristics of Majalis al-Muttaqin illustrated lithographs and who are their artists? 2. What are the design features and characterizations done by Abdul Jalil in the mentioned manuscript? 3. What are the differences and similarities in the performance of the designers of the Majalis al-Muttaqin? The study of the design and Ashura characters of this manuscript makes us examine the relevant factors. Personality reflects a person's appearance, behavior, moods, beliefs, and even culture; and when reflected in an image, it incorporates the visual culture. Visual characterization shows internal and external attributes in the form of color and shape. Moreover, the artist expresses the character's spiritual qualities using the language of

*This paper is extracted from the PhD thesis of the first author, titled "Identification of Visual Characteristics of the Religious Epic of Imam Hussein (AS) in Qajar Precious Lithographic Manuscripts" at Tarbiat Modares University.